

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ
КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ
ТА ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0132-з
спеціальності 013 «Початкова освіта» освітньо-
професійної програми «Початкова освіта»
Д. Ю. Шкуратова

Керівник: професор кафедри дошкільної
та початкової освіти, д. пед. н., професор _____
М. Д. Дяченко

Рецензент: старший викладач кафедри дошкільної
та початкової освіти, к. псих. н., _____
М. О. Желтова

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«_____» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Шкуратовій Дар'ї Юріївні

- 1. Тема роботи:** «Організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності»
керівник роботи Дяченко Марія Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор
затверджена наказом ЗНУ від від 26 вересня 2023 р. № 1504-с.
- 2. Строк подання студентом роботи:** 26 листопада 2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт.
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** висвітлити теоретичні засади педагогічної проблеми креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності; розкрити наукові витoki ключових понять дослідження; окреслити зміст і структуру креативності особистості молодшого школяра; проаналізувати особливості розвитку креативності молодших школярів; визначити методичне забезпечення розвитку креативності молодших школярів в освітньому процесі початкової школи; обґрунтувати організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів та експериментально перевірити їхню ефективність у процесі навчальної та виховної діяльності.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** 15 таблиць, 3 рисунки за результатами дослідження.

Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Дяченко М. Д.		
Розділ 1	Дяченко М. Д.		
Розділ 2	Дяченко М. Д.		
Розділ 3	Дяченко М. Д.		
Висновки	Дяченко М. Д.		

7. Дата видачі завдання:

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу		виконано
2	Написання вступу		виконано
3	Написання першого розділу		виконано
4	Написання другого розділу		виконано
5	Написання третього розділу		виконано
6	Написання висновків		виконано
7	Оформлення роботи, рецензування		виконано
4	Захист		

Студент _____ Шкуратова Д. Ю.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Дяченко М. Д.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Зубцова Ю. Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 74 с., 15 таблиць, 3 рисунки, 96 джерел, 1 додаток.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування організаційно-педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності та експериментальна перевірка її ефективності.

Об'єкт дослідження – процес розвитку креативності молодших школярів.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності.

Методи дослідження: аналіз наукової та навчально-методичної літератури; узагальнення; педагогічний експеримент, спостереження, усне опитування, бесіда; статистичні методи.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в розкритті сутності педагогічної проблеми розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності як педагогічної проблеми й аналізі структури креативності особистості молодшого школяра.

Практичне значення одержаних результатів полягає: в обґрунтуванні та експериментальній перевірці організаційно-педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності й удосконаленні форм і методів роботи, спрямованої на забезпечення цих умов.

Галузь використання: заклади освіти.

ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ, КРЕАТИВНІСТЬ, МЕТОДИ НАВЧАННЯ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРИ, НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ПОЧАТКОВА ОСВІТА, РОЗВИТОК, ЗДІБНОСТІ.

SUMMARY

Shkuratova D. Yu. Organizational and Pedagogical Conditions for the Development of Creativity of Younger Schoolchildren in the Process of Learning and Educational Activities

Qualifying work of the master. Zaporizhia National University. Zaporizhzhia, 2023.

The qualification work is devoted to the organizational and pedagogical conditions for the development of creativity of younger schoolchildren in the process of learning and educational activities.

The purpose of the study is to determine and experimentally verify the organizational and pedagogical conditions for the development of creativity of younger schoolchildren in the process of learning and educational activities.

The object of research is the process of developing the creativity of younger students.

The subject of the research is pedagogical conditions that ensure the effectiveness of the development of creativity of junior schoolchildren.

Research methods: analysis of scientific and educational literature; generalization; pedagogical experiment, observation, oral interview, conversation; statistical methods.

The objectives of the study are as follows: 1) to highlight the theoretical foundations of creativity of junior high school students; 2) to reveal the content and structure of creativity of the personality of the junior schoolboy; 3) to determine and substantiate the pedagogical conditions for the development of creativity of primary school students; 4) experimentally test the effectiveness of pedagogical conditions for the development of creativity of junior high school students.

The theoretical significance of the results is to reveal the essence of the pedagogical problem of developing the creativity of junior high school students as a pedagogical problem and characterizing the structural components of the creativity of junior high school students.

The practical significance of the obtained results is: in substantiation and

experimental verification of organizational and pedagogical conditions for the development of creativity of junior schoolchildren and improvement of forms and methods of teaching and educational activities aimed at ensuring these conditions.

The organizational and pedagogical conditions for the development of creativity of junior schoolchildren are determined by: simulation of a creatively oriented educational environment in primary grades; formation of positive motivation for creative activity in the process of educational game in younger schoolchildren; development of creative thinking of younger schoolchildren by means of innovative educational technologies in the process of developmental education aimed at activating the creative potential of younger schoolchildren. The content and structure of creativity of the personality of the junior schoolboy are opened. The components of creativity of junior students are: creative approach of students to solving educational problems; motivating students to creative self-expression; a sense of novelty and interest in everything new; creative possibilities and creative abilities; critical and creative thinking; ability to independently generate original ideas; non-standard approaches to solving problems; interest in the process of creative activity; willingness to anticipate the results of their own creative activities. Four structural components of creativity of junior schoolchildren are determined – personal-value, motivational, mental-creative, creative-activity. The main factors influencing the development of creativity of primary school students are outlined: educational environment; creative abilities of students; creative individuality of the teacher; motivation of students.

The effectiveness of pedagogical conditions for the development of creativity of junior schoolchildren has been experimentally tested. The development of the creative component of creativity of junior schoolchildren determines the improvement of creative skills and abilities of children, promotes the development of their creative thinking, the ability to generate new ideas, predict the results of creative activities; activates the need for creativity and readiness for creative self-expression.

Key words: abilities, creativity, development, educational activities, junior schoolchildren, learning activities, organizational and pedagogical conditions, primary education, teaching methods.

ЗМІСТ

Вступ.....	9
Розділ 1. Розвиток креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності як педагогічна проблема.....	12
1.1. Наукові витоки ключових понять дослідження.....	12
1.2. Зміст і структура креативності особистості молодшого школяра.....	22
1.3. Особливості розвитку креативності молодших школярів.....	32
Розділ 2. Методичне забезпечення розвитку креативності молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.....	46
2.1. Організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів.....	46
2.2. Хід та результати педагогічного експерименту з перевірки ефективності організаційно-педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності.....	67
Висновки.....	79
Список використаних джерел.....	83
Додатки.....	92

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

МОНУ – Міністерство освіти і науки України

НВД – навчальна та виховна діяльність

НУШ – Нова українська школа

ПО – початкова освіта

РК – розвиток креативності

ВСТУП

У сучасних умовах в українському суспільстві під впливом глобальних перетворень зростає соціальна роль творця нових цінностей – творчої особистості з високим рівнем духовності й загальної культури, чим зумовлюється необхідність розвитку творчих здібностей особистості.

Мета освіти – всебічний розвиток людини як особистості й найвищої цінності суспільства, її талантів, розумових і фізичних здібностей; виховання високих моральних якостей.

Наразі актуалізується проблема створення умов для творчого самовиявлення й особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, на чому наголошується в Національній доктрині розвитку освіти та Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття». З огляду на це великого значення набуває педагогічна проблема розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності.

Ключові положення кваліфікаційно роботи ґрунтуються на важливих положеннях таких нормативно-правових законодавчих актів, як: Конституція України, Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти, Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року тощо.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначено, що динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки й технологій в усьому світі, – все це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, що постійно навчається. Та й самі сучасні реалії потребують активізації розвитку особистості, її творчого потенціалу та креативності.

Проблемі розвитку креативності учнів, зокрема молодших школярів, та їхніх творчих здібностей і можливостей приділяди увагу дослідники Д. Доценко, М. Крилевець, В. Моляко, О. Музика, Т. Равлюк, В. Рагозіна, В. Рибалка, І. Січко, Г. Станіславська та ін.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування організаційно-педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності та експериментальна перевірка її ефективності.

Завдання дослідження:

- 1) висвітлити теоретичні засади розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності;
- 2) проаналізувати структуру креативності особистості молодшого школяра;
- 3) визначити методичне забезпечення розвитку креативності молодших школярів в освітньому процесі початкової школи;
- 4) обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності.

Об'єкт дослідження – процес розвитку креативності молодших школярів.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в розкритті сутності педагогічної проблеми розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності як педагогічної проблеми й аналізі структури креативності особистості молодшого школяра.

Практичне значення одержаних результатів полягає: в обґрунтуванні та експериментальній перевірці організаційно-педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності й удосконаленні форм і методів роботи, спрямованої на забезпечення цих умов.

Методи дослідження: аналіз наукової та навчально-методичної літератури; узагальнення; педагогічний експеримент, спостереження, усне опитування,

бесіда; статистичні методи.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (96 позицій), додатку. Загальний обсяг – 93 сторінки, обсяг основного тексту – 74 сторінки. Кваліфікаційна робота містить 15 таблиць, 3 рисунки.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Наукові витoki ключових понять дослідження

Мета освіти – всебічний розвиток людини як особистості й найвищої цінності суспільства, її талантів, розумових і фізичних здібностей; виховання високих моральних якостей; формування громадянина. У цьому контексті особливої значущості набуває проблема розвитку творчих здібностей школярів.

Сьогодні гостро постає проблема створення умов для творчого самовиявлення й особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України (що підкреслюється в Національній доктрині розвитку освіти [49, с. 2] та Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» [14]).

Адже «динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки й технологій в усьому світі, – все це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, що постійно навчається. Та й самі сучасні реалії потребують активізації розвитку особистості, її творчого потенціалу» [49, с. 3].

Положення кваліфікаційної роботи ґрунтуються на важливих положеннях нормативно-правових законодавчих актів, зокрема таких, як:

- Конституція України [35];
- Закон України «Про освіту» [63];
- Національна доктрина розвитку освіти [49];
- Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [14];
- Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної

Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [36] тощо.

Концепції творчості, що існують у науковому світі, незважаючи на їхню різноманітність, дозволили систематизувати інформацію про окремі аспекти й моменти цього феномена.

У культурології творчість визначають як діяльність, результатом якої є створення якісно нових матеріальних благ та духовних цінностей.

Вона має психологічний аспект і передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань, умінь, завдяки яким створюється продукт, що характеризується новизною та оригінальністю.

Проблема творчості порушувалася у філософських роздумах про людину, в яких інтерпретація творчості та специфіки творчої діяльності співвідносилися з типом світогляду, що домінував упродовж певної епохи.

Учення про творчість виникло в стародавні часи, ще з античної філософії, де творчість тлумачилися з двох позицій: 1) Божественне начало і 2) мистецтво, створене людьми.

Проблему творчості розглядали Аристотель, Платона, Геракліт, Сократ та інші античні філософи.

На думку В. Яковлєва, слова: «Все, що викликає перехід з небуття в небуття – це творчість», сказані Платоном, можуть слугувати девізом наукових досліджень творчості. Позиці. Платона про те, що творчість повинна приносити користь для розвитку держави, підтримував його учень Аристотель, який стверджував, що люди характеризуються здібністю до свідомого сприйняття світу, пізнання, мислення, усвідомленої діяльності. Хоча мислитель зазначав, що до творчості здатні лише представники аристократичних верств населення, які можуть розпоряджатися своїм часом і мають його достатньо для такого заняття. Проте філософ не заперечував думку про наявність знань і досвіду, що є лежать і центрі умов творчої діяльності людини.

Слід зауважити, що давніх філософів цікавила сама сутність пізнання людиною світу та механізми здійснення цього процесу. Вони намагалися

зрозуміти появу творчого натхнення та перетвоєння його у процес творчої діяльності.

Середні віки характерні для дослідження творчості тим, що її трактували як перетворення волею Бога небуття у буття. В часи Ренесансу творчість почали тлумачити, відштовхуючись від особистості творчого генія. В цей період переважно зверталася увага на мистецтво, художню творчість, на сам процес творчості. Стверджувалося про природний дар людини та здатність до творчості від народження, що необхідно цілеспрямовано розвивати, щоби створювати щось нове чи творчо перетворювати раніше існуюче.

Пізніше, за часів Реформації творчість почали розглядати як дію, а не як не як естетичне начало. Потім християнський (протестантський) напрямок – лютеранство – наголошував більше на прагматичному аспекті творчості, вважаючи її предметно-практичною діяльністю, проте віддавали належне «Богообраності» успішних людей.

За часів І. Канта творчість тісно пов'язувалася з уявою та предметно-практичною діяльністю – тому творчу діяльність почали називати продуктивною здатністю уяви.

Як зазначає сучасна дослідниця творчості М. Кузнецова, «стратегія творчості – це, реалізація покликання людини зберігати цілісність і єдність світу, перетворюючи його й удосконалюючи на різних рівнях людських стосунків. Сама життєздатність плодів творчої діяльності є важливим критерієм її «дійсності»; для людини духовної творчість одночасно є «життєтворчістю» [38, с. 21], в якій вона проявляє свою духовність.

В основі творчості – ідеальний образ майбутнього творіння, що може бути втіленим у вигляді слів, нот, предметів тощо.

Поняття «творчість» має різні дефініції, наприклад:

– діяльність людини, яка створює нові матеріальні й духовні цінності, що мають суспільну значущість;

– фундаментальна властивість людини – створення нового – вона є вищим рівнем пізнання і пристосування людини до навколишнього середовища;

– продуктивна форма активності й самостійності людини, результатом якої є відкриття, винаходи, створення нових музичних, художніх витворів, розв'язання нових завдань у праці лікаря, вчителя, художника, інженера;

– чинник і передумова свободи людини; мислення в його вищій формі, яке проявляється як уява і яке виходить за межі відомих способів вирішення поставленого завдання;

На думку В. Рибалки, «суспільство і кожний його член виступають при цьому як суб'єкт творчої діяльності. Завдяки своїй продуктивній праці й творчій думці людина здійснює подальшу перебудову природи, формує нове предметне середовище, в умовах якого розвивається людська цивілізація і сама природа» [67, с. 5].

Творчість як соціально зумовлена діяльність людини завжди є результативною в суспільному сенсі. Загалом, творчість – це перетворювальна діяльність. Психолого-педагогічний аспект проблеми творчості тісно пов'язаний з виявленням та розвитком творчих рис особистості, з розробкою змісту, засобів та умов організації та здійснення творчої діяльності, за яких конкретне явище є об'єктом, а окремий індивід – суб'єктом. Основними критеріями творчості виступають суспільно значущі результати творчої діяльності. Саме тому в педагогіці при вивченні процесу творчості акцентується на новизні та суспільній значущості результатів творчої діяльності.

У педагогічній науці творчість тлумачиться як процес засвоєння матеріальних і духовних цінностей, які створені людьми. Саме під час такого процесу формується творча особистість. Тому творчість можна визначати як системне явище, що охоплює такі складники: творчий потенціал особистості, ступінь розвиненості креативності людини, що є необхідним для творчої діяльності, власне творчий процес. І для того, щоб відбулася оригінальна та соціально значуща творча діяльність, неможливо усунутибудь-який зі вказаних компонентів творчості.

Творчість перебуває у різних станах, її механізм починає працювати за таких умов:

– коли всі складові пропорційно розвинені та взаємно підсилюють одна одну;

– коли творчість розвивається у процесах самореалізації людини;

– якщо механізм творчості – універсальний;

– якщо творчість приносить вищу насолоду;

– якщо натхнення діями людина переживає не від результату роботи, а від творчого процесу, в якому народжується матеріальний предмет чи знакова система: наукова думка, художній образ тощо.

У сучасній психологічній науці визначаються такі «фази механізму творчості:

1) логічний аналіз проблеми – використання наявних знань, виникнення потреби в новому;

2) інтуїтивне розв’язування – задоволення потреби в новому;

3) вербалізація інтуїтивного рішення – здобуття нового знання;

4) формалізація нового знання – формулювання логічного рішення», що символізує закономірну єдність логічного й інтуїтивного у творчості.

Механізм творчості – це «психічні системи, утворені за життя для здійснення обміну інформацією та енергією під час розв’язання психологічних задач і проблем та вироблення творчих продуктів» (В. Клименко [33, с. 12]). У процесі розвитку механізмів творчості молодій людині важливими є: саморозвиток особистості; засоби здобуття знань, умінь та навичок творчої роботи; здібності до творчої діяльності [там само].

За допомогою такого підходу було визначено головні напрями процесу розвитку креативності молодших школярів.

На думку В. Роменця, «людина, що не творить, не є нормальною істотою», бо саме через творчість простежуються можливі вияви індивідуальності людини; «творчість – це боротьба з усім хворобливим, творчість – це прояснення і душевне очищення, катарсис» [69, с. 5].

Важко не погодитися з такими словами, адже людина – не запрограмована машина, а розумне створіння, наділене душею, свідомістю, прагненням до

зростання та вдосконалення (в духовній, професійній сферах тощо), внутрішньою потребою постійного поступу вперед.

Творчість виникає й розвивається як результат конкретної взаємодії всезагальних соціокультурних і особливих мікрокультурних умов, які досить унікально перетинаються з одиничними можливостями як особистісно-індивідуального розкриття активності рефлексуючої особистості, так і функціонального розгортання психогенетичних ресурсів.

На думку В. Моляко, «творчий потенціал складається з природних задатків і здібностей, спрямованості інтересів, загального інтелекту, швидкість засвоєння нової інформації, допитливості, бажання створювати щось нове, наполегливості, цілеспрямованості, працьовитості; зі швидкого оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здібності до реалізації власних стратегій та тактик вирішення різних проблем, завдань, пошук виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій» [45, 269].

Творчий потенціал включає в себе всі властивості особистості – «мислення, волю, пам'ять, знання, переконання» [там само, с. 274], а «якісна характеристика його полягає в характері їх взаємозв'язку і спрямованості.

Творчий потенціал і його прояв (креативність) знаходяться у сфері якісної динаміки властивостей особистості в її співвідношенні з конкретною діяльністю» [56, с. 118].

Креативна діяльність особистості, як зауважує С. Сисоєва, «передбачає складну динаміку потреб, мотивів, поглядів, переконань, цінностей, самосвідомості, рефлексивності та інших людських якостей, емпіричний вимір яких здійснити майже неможливо» [73, с. 41–43], але крім цього вони існують, зумовлюючи якісні зміни самої особистості, її особистісної свободи й відповідальності, взаємин із навколишнім світом, а відтак – і зміни в суспільстві, країні, нації, в усьому світі.

Серед характерних рис творчої особистості виокремлюють:

- активність (прагнення розширити сферу своєї діяльності);
- спрямованість (перевага певних мотивів, інтересів та переконань);

– ступінь усвідомлення свого ставлення до дійсності, людей, які їх оточують;

– ініціативність – «морально-психологічна риса особистості яка характеризується здатністю і схильністю до активних та самостійних дій» [12, с. 145].

Ознаками творчої особистості також вважаються:

– швидкість думки (кількість ідей, що виникають за одиницю часу), гнучкість думки (здатність переключатися з однієї ідеї на іншу);

– оригінальність (здатність виробляти ідеї, що відрізняються від загальновизнаних поглядів);

– допитливість (відгук на проблеми навколишнього світу);

– здатність до розробки гіпотези;

– іррелевантність (логічна незалежність реакції від стимулу);

– фантастичність (повна відірваність відповіді від реальності при наявності логічного взаємозв'язку між стимулом і реакцією) тощо.

Здатність людини до творчості в загальному розумінні є креативність. Поняття креативності, що найчастіше пов'язується з творчістю, трактується як особистісна характеристика.

Розвиток особистості як інтегрованого утворення відбувається впродовж усього життя людини; одним з найважливіших критеріїв особистості є творчість, прояв якої забезпечується розвитком уяви як внутрішнього механізму.

Особливостями творчого процесу, особистості та творчого продукту є оригінальність. Креативні продукти можуть бути дуже різноманітні за природою: нестандартне вирішення проблеми в будь-якій галузі науки й життя, певне нововведення, свіже вирішення соціальних чи освітніх проблем.

Креативність тлумачать і як різні форми прояву інтелектуальних здібностей, оскільки всі ці аспекти роботи інтелекту мають пряме відношення до успішності розв'язання тих чи інших проблемних ситуацій (за рахунок досконаліших засобів побудови ментальної картини ситуації, різноманіття й оригінальності контексту її осмислення).

Креативність – це характеристика особистості, яка на даному етапі розвитку педагогіки визначається не лише здатністю до творчості, але і комплексом інших властивостей особистості. У нашому дослідженні креативність як властивість особистості розуміється широко, з позиції особистісного підходу, який дозволяє трактувати цю властивість як явище, що розвивається.

Креативність є загальною властивістю особистості, яка проявляється під час творчого процесу як здатність породжувати різноманітний, соціально важливий, оригінальний продукт і продуктивні шляхи його застосування; здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях; властивість, яка реалізується лише за сприятливих умов середовища на високому рівні в різних галузях людської діяльності протягом свого життя.

У багатьох дослідженнях креативний акцент робиться на виявленні психологічних механізмів і творчого потенціалу, що є в кожній особистості, але в різній кількості та якості. При цьому виникає проблема тільки у відмінності їх за рівнем і ступенем розвитку та прояву.

Аналізуючи погляди вчених на феномен креативності, можна зробити висновок, що не існує однозначної відповіді на запитання: чи існує взагалі креативність, чи вона є науковим конструктом, чи самостійним є процес креативності, чи креативність – це сума інших психічних процесів?

Представники когнітивної теорії «вроджених структур» стверджують, що не можна створити щось із нічого, тобто попри існуючі структури, а процес вирішення творчих завдань розглядається як взаємодія інших процесів.

Предмети креативності можуть бути створені ще в дитячому віці, в процесі творчої діяльності. В цьому контексті важливими є зауваження вчених про інвенції (від лат. *inventio* – вигадка) – як «природний шлях розвитку творчості, спонтанні відхилення в ході діяльності, що виникають у процесі наслідування. Усвідомлення та використання інвенцій з метою отримання творчого результату є одним із механізмів спонтанного розвитку творчості та творчих здібностей [там само, с. 141].

Узагальнивши окреслені науково-теоретичні підходи до дефініції творчості,

можна констатувати, що:

– творчість є культурно-історичним явищем, яке вивчалось упродовж багатьох століть, але наразі залишається ще не достеменно дослідженим, що, на наш погляд, пояснюється невичерпністю, безмежністю і неосяжністю самого феномена і можливостей людини;

– у філософії творчість визначається як бінарне поняття:

1) як інтелектуальний феномен;

2) як екзистенційний феномен, який створює основу свободи особистості, її шлях до самопізнання й самореалізації;

– в акмеології творчість трактується як процес досягнення особистістю вершин (акме) самоактуалізації, причому враховується і соціальний характер творчої діяльності як засіб професійно-творчого саморозвитку людини;

– у психологічній думці творчість має особистісно-процесуальні (уява, інтуїція, творче мислення, неусвідомлені компоненти розумової активності, здібності, потреби в самоактуалізації) та вольові (поведінкові) характеристики; підкреслюється, що творчість доступна кожній людині й дає можливість творчого самовиявлення й самореалізації;

– в педагогіці тлумачення творчості поєднуються з процесами становлення та розвитку особистості, динаміки її самосвідомості, переконань, ціннісних орієнтирів, світогляду, мотивів; під творчістю розуміють стійку потребу особистості в нових досягненнях (предметних і духовних) за допомогою нових шляхів і передових методів.

Філософські тлумачення творчості традиційно зводяться до діяльності, результатом якої є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей, що не мають аналогів.

У філософських концепціях буття, які вирости з досвіду ХХ століття проблема творчості виявляється однією з найважливіших. Вона розглядається як проблема існування конкретної людини (людей) у світі, як питання її особистісного досвіду, розвитку, життя.

Творча особистість, має вищий ступінь розвитку, підготовленості до

конкретних видів діяльності, до життя в цілому, до зміни стилів поведінки, до пошуків виходу з кризових станів, до найбільш конструктивної, раціональної поведінки в так званих, граничних станах (В. Моляко, [46, с. 4]).

Дефініції творчості притаманна подвійна природа: з одного боку, творчість трактується як інтелектуальний феномен, а з іншого – як екзистенційний, який створює основу свободи особистості. За змістом – творчість духовна, за формою – частіше матеріальна.

Сутність поняття «творчість» відображено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Сутність поняття «творчість»

Автор визначення	Зміст дефініції поняття
В. Моляко, О. Музика [27, с. 140]	Творчість – це «процес створення чогось нового для даного суб'єкта».
В. Клименко [32, с. 57]	Творчість – це «процес створення нового, що об'єктивно здійснюється у природі або людині. Продуктами творчості є відкриття, винаходи, нові художні образи, твори».
В. Рибалка [67, с. 5]	«Творчість людини – продовження (на якісно новому рівні) творчості природи, її складова частина».
В. Роменець [69, с. 142]	Творчість – це «спеціальна людська діяльність, що поєднує в собі значення іманентної властивості людини та ознаки її способу існування, дійсності й виявляється у примноженні матеріальних і духовних цінностей».

Як зауважує М. Кузнєцова, «творча особистість, перш, ніж зробити якесь новаторське перетворення в об'єктному світі, в першу чергу повинна сама в собі створити особистість, має відповідним чином змінити свій суб'єктний світ. На думку дослідниці, духовність є показником норми, цілісності та повноти розвитку особистості, свідченням реалізації та розкриття важливих властивостей людини, її творчого потенціалу. Рівень духовної спроможності особистості є універсальним

критерієм творчості» [38, с. 27].

Отже, у креативності значна роль належить відкриттям невідомого, створенню нового, подоланню стереотипів і шаблонів. При цьому визначними у творчості є розвиток, виникнення нових структур, нового знання, нових способів діяльності, адже творчість – це необхідна умова розвитку матерії, її нових форм, разом з виникненням, яких змінюються і форми творчості.

Аналіз першоджерел, історико-педагогічної літератури, наукових досліджень дозволяють стверджувати, що більшість учених визначають творчість як системне явище, певну сукупність взаємопов'язаних елементів: творчі можливості, творчий процес, ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей та якостей особистості, що забезпечують творчу діяльність, яку можна стимулювати і спрямовувати в певну систему.

1.2. Зміст і структура креативності особистості молодшого школяра

На думку вітчизняного вченого В. Клименка, «людина від народження наділена здатністю до творчості, творчим потенціалом, але механізм творчості може залишитися нереалізованою потенцією. Працює він у тих людей, у яких він встиг сформуватися» [32, с. 57].

Передумовами прояву креативності, на думку вчених, є:

- задатки – вроджені анатомо-фізіологічні особливості людини, що зумовлюють розвиток здібностей;

- схильності – емоційне ставлення, конкретна вибіркова спрямованість на певну діяльність, що заснована на інтересі до конкретної діяльності, потребі у її виконанні, бажанні виконувати її успішно;

- здібності – індивідуальні якості особистості, що виявляються в певній діяльності та забезпечують успіх саме в цій діяльності [27, с. 270].

Адже, на думку В. Моляко та О. Музики, на певному рівні сформованості здібностей до тієї чи іншої діяльності виникають і починають розвиватися творчі

здібності. Саме якісний стрибок від розвитку здібностей до розвитку обдарованості учені пов'язують зі становленням творчо обдарованої особистості [там само].

Креативні здібності тлумачаться по-різному в науковому світі: як «психічне утворення, яке розвивається за загальними закономірностями розвитку здібностей. Спочатку, оволодіваючи діяльністю, людина розвиває виконавські здібності, а коли вже діяльність освоєна, виникають інвенції, що стають передумовою розвитку творчих здібностей. Творчу обдарованість автор вважає не вродженою якістю, а вищим рівнем розвитку здібностей, який характеризується високими творчими досягненнями [27, с. 147].

Як зауважує Т. Равлюк, творчі здібності – це «синтез властивостей особистості, що характеризуються ступенем відповідності певного виду творчої діяльності вимогам до неї та зумовлюють результативність такої діяльності» [65, с. 114]. Важливо вчасно виявити та розвивати творчі здібності учнів, оскільки це закладає міцний фундамент для формування творчої індивідуальності учня на подальші роки.

Ученим А. Матюшкіним творчі здібності трактуються як «індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання та пов'язуються з створенням нового, оригінального продукту, з пошуком нових засобів діяльності тощо» [42, с. 175].

У педагогіці серед головних властивостей творчої особистості виокремлюють:

- фантазію;
- багату уяву;
- вміння переносити знання і досвід у нові ситуації;
- здатність виявляти суперечності;
- незалежність;
- вміння бачити проблему;
- сміливість і швидкість думки;
- схильність до ризику;

- альтернативність;
- гнучкість, самостійність мислення;
- здатність до генерування нових ідей;
- уміння долати інерцію мислення;
- здатність виявляти суперечності;
- здатність до самоуправління.

На думку В. Моляко, «основними якостями творчої особистості прагнення до оригінальності, нового, заперечення звичного, а також високий рівень знань, умінь аналізувати явища, порівнювати їх, стійкий інтерес до певної роботи, порівняно швидке і легке засвоєння теоретичних і практичних знань у цій галузі, систематичність і самостійність у роботі [27, с. 86].

Проте, як зазначає В. Клименко, «творчі здібності самі по собі не гарантують творчих здобутків. Для їх досягнення необхідний «двигун», що запустив би механізм мислення, тобто необхідні бажання і воля, потрібна «мотиваційна основа». Проблема розвитку творчих здібностей учнів не може бути вирішена без розгляду самого процесу, механізму творчості. При цьому, процес творчості, зокрема розв'язання будь-якого творчого завдання, здійснюється за конкретною схемою» [32, с. 54].

У структурі креативності виокремлюють три цикли: розуміння умови завдання (оцінка умови), формування проекту майбутньої конструкції (формування гіпотези, задуму) і попереднє рішення (прогнозування остаточного результату).

Окрім того, вчений називає основні стратегії творчої діяльності:

- 1) пошуку аналогів (стратегія аналогізування);
- 2) комбінаторних дій (стратегія комбінування);
- 3) реконструктивних дій (реконструююча стратегія);
- 4) універсальна;
- 5) випадкових підстановок [там само].

Цікавим є і такий підхід до навчально-творчої діяльності, в процесі якої виокремлюють такі складники креативності особистості:

- а) мотиваційно-творча активність і спрямованість особистості;
- б) інтелектуально-логічні, евристичні, інтуїтивні здібності;
- в) світоглядні властивості;
- г) моральні якості, що сприяють успішній навчально-творчій діяльності;
- д) естетичні якості;
- е) комунікативно-творчі здібності;
- є) здібності до самоуправління своєю навчально-творчою діяльністю» [66, с. 129].

Відповідно до таких складників – для розвитку інтелектуально-логічних здібностей учня варто формувати у нього уміння аналізувати; виділяти істотне спільне і відволікатися від несуттєвого (абстрагування); формулювати правильне означення об'єкта, встановлювати родову ознаку і видову відміну; пояснювати, аргументовано викладати і розкривати суть питання, проблеми, способи її розв'язання; доводити, обґрунтовувати.

Інтелектуально-евристичні здібності особистості потребують вміння:

- а) генерувати ідеї, висувати гіпотези, прогнозувати розв'язання творчих задач, висувати оригінальні підходи, стратегії, методи їхнього вирішення;
- б) фантазувати;
- в) володіти асоціативністю пам'яті;
- г) бачити протиріччя і проблеми;
- д) переносити знання, уміння у нові ситуації (продуктивність мислення);
- е) відмовлятися від нав'язливої ідеї, переборювати інерцію мислення;
- є) незалежно мислити;
- ж) критично мислити [66, с. 130].

Як зазначає Давиденко, слід розрізняти такі методи та форми розвитку творчих здібностей учнів: самостійна робота, розв'язування творчих завдань, експерименти, бесіди, конкурси, олімпіади, розвивальні групи, творчі тренінги [13].

Для проведення таких видів роботи, необхідних для формування світоглядних властивостей творчої особистості, моральних та естетичних якостей

учнів у процесі вивчення навчальних предметів, що сприяють успішній творчій діяльності, реалізації творчих здібностей школярів.

Креативний підхід припускає здатність розумно ризикувати, випробовувати щось нове, переборюючи перепони; формуючи власну мотивацію, виховуючи в собі толерантність до іншої думки чи інших поглядів. З цією метою учням потрібно надавати якнайбільше можливостей для того, щоб, починаючи з найпростіших завдань, самореалізуватися у творчості.

Збагачуючись досвідом творчої діяльності, молодші школярі намагаються мислити по-іншому, нестандартно, моделюючи нові підходи до усвідомлення засвоєного чи нового матеріалу.

Адже в гуманістичній моделі навчання, в якій учень – це духовна вільна особистість, яка прагне до саморозвитку, спроможна самостійно приймати нетрадиційні рішення в різноманітних сферах життєдіяльності. За створених педагогічних умов процес розвитку творчих здібностей особистості відбувається значно ефективніше.

У світовій практиці найбільше використовувалася характеристика творчості, заснована на дослідженнях Дж. Гілфорда. На початку 50-х рр. в університеті Південної Каліфорнії під його керівництвом у рамках «Проекту здібностей» було розпочато вивчення творчих здібностей. Розглядаючи унікальність типів мислення творчих людей, члени проекту висунули гіпотезу про найімовірніші і ті, що розрізняють, здібності.

Вони включили у своє дослідження сім гіпотетичних здібностей:

- 1) чутливість до проблем;
- 2) мінливість мислення;
- 3) гнучкість мислення;
- 4) оригінальність;
- 5) здатність аналізувати й синтезувати;
- 6) здатність до нового визначення понять та ідей;
- 7) здатність до більш глибокого розуміння предметів і явищ.

Учений Дж. Гілфорд вважав, що «існує велика кількість творчих здібностей

і немає лише однієї здібності для того, щоб бути творчим» [15].

Дослідники по-різному пропонують визначати структуру творчих здібностей, їхніми складниками вважають:

- мислення (конвергентне, дивергентне);
- якісні показники розумової діяльності (широта категоризації, швидкість, гнучкість, оригінальність);
- уяву;
- творче самопочуття;
- інтелектуальну ініціативу як творчу активність, чутливість до проблеми;
- уяву та ініціативність;
- пізнавальну мотивацію;
- творче мислення;
- творчі якості особистості.

Як бачимо, в науковій літературі не існує єдиної думки щодо питання структури творчих здібностей загалом і школяра зокрема.

Проаналізувавши теоретичні джерела та окремі положення наукової дискусії навколо педагогічної проблеми розвитку креативності молодших школярів, можемо виокремити її компоненти (рис. 1.1).

Рисунок 1.1. Компоненти креативності молодших школярів

Елементи творчості та взаємодії елементів відтворення в діяльності учня необхідно розрізняти за такими властивостями:

- 1) за результатом діяльності;
- 2) за способом її перебігу, тобто вдасне за процесом.

У навчальній діяльності елементи творчості учнів виявляються, перш, за все, в особливості самого процесу творчості, в умінні школярів бачити проблему, знаходити нові способи вирішення конкретно-практичних і навчальних завдань у нестандартних ситуаціях.

Так можна схематично відобразити зміст творчих здібностей учнів. Розглянемо структуру креативності молодших школярів: у межах нашого дослідження ми визначили чотири структурні компоненти креативності молодших школярів – особистісно-ціннісний, мотиваційний, мисленнєво-креативний, творчо-діяльнісний.

Особистісно-ціннісний компонент креативності молодших школярів передбачає, що в центрі освітнього процесу знаходиться сам учень, його мотиви, інтереси, нахили, цілі, особистісні якості, психологічний склад, тобто особистість учня. Особистісно-ціннісний компонент забезпечує виявлення особистісного прояву учнів в різних навчальних ситуаціях, він є одним з важливих складників процесу формування творчих здібностей учнів.

Цінності тлумачать як:

– «поняття, за допомогою якого характеризують соціально-історичне значення для суспільства й особистісний зміст для людини визначених явищ дійсності» [76, с. 265];

– «духовне формоутворення, що існує через моральні та естетичні категорії теоретичної системи, утопічні образи, суспільні ідеали тощо і є критерієм оцінювання дійсності людиною та джерела системоутворювальної основи людського діяння» [86, с. 651–652].

Мотиваційний компонент креативності молодших школярів визначається сукупністю явищ, мотивів, які спонукають учнів до самостійної роботи, самоосвіти, самовиховання відповідно до внутрішніх потреб і зовнішніх умов, які набувають особистісної значущості.

Мотиви, що надають діяльності «особистого сенсу», мають таку саму детермінацію, як і будь-яке психічне відображення – отже, можуть бути керованими [39, с. 346].

Мотивація відіграє значну роль у структурі особистості. Виокремлюють мотивацію внутрішню, пов'язану з почуттями, інтересами, переконаннями та зовнішню, пов'язану зі стимулами формування та розвитку мотиву.

У психології виокремлюються три основні типи мислення, що склалися історично і співіснують у свідомості людини:

- 1) словесно-логічне (властиво тільки людині);
- 2) наочно-діюче;
- 3) наочно-образне.

Психологи виробили й «парну» класифікацію типів мислення:

- теоретичне (наукове) і практичне мислення;
- інтуїтивне й аналітичне (логічне);
- реалістичне й артистичне (бажане); продуктивне й репродуктивне.

Як зазначає В. Клименко, «мислення як один із механізмів творчості має три зони активності мислення:

- 1) мислення асоціаціями;
- 2) мислення аналогами;
- 3) мислення сутностями» [33, с. 360].

Творчість часто визначається як «мислення в його вищій формі, яке проявляється як уява і яке виходить за межі відомих способів вирішення виниклого завдання» [74, с. 142]

Відбувається і зміна характеру мислення школяра. «Участь у творчих процесах призводить до розвитку творчого мислення та якісної перебудови сприйняття і пам'яті, роблячи їх більш довільними, регульованими.

Розвиток творчо-діяльнісного компонента готовності креативності молодших школярів, що сприяє вдосконаленню його творчих умінь та навичок у процесі діяльності на заняттях, здатності генерувати нові ідеї, прогнозувати

результат своєї роботи, уявляти готовий виріб; активізує потребу в творчому самовираженні.

Як зауважує Д. Доценко, «залежно від характеру діяльності людини уяву поділяють на творчу та репродуктивну. Уяву, яка включається у творчу діяльність і допомагає людині створювати нові образи, називають творчою. Творча уява активізується там, де людина відкриває щось нове, знаходить нові способи праці, створює нові, оригінальні, цінні для суспільства продукти. Продукти творчої уяви, їхнє багатство та суспільна значущість безпосередньо залежать від знань і життєвого досвіду особистості, її ставлення до діяльності, її соціальної позиції тощо» [19, с. 89].

На думку дослідників, «продуктивні образи-уявлення (результат нової комбінації певних елементів). Уява спирається на конкретні предмети, але з часом домінує слово. Це зумовлює збільшення запасу знань і розвиток критичного мислення. З віком уява стає більш керованим процесом і образи виникають у зв'язку із завданнями діяльності учнів. Творча уява як створення нових образів, що з перетворенням, переробкою вражень минулого досвіду, з'єднанням їх у нові сполучення, комбінації також розвивається» [18, с. 56].

Чинниками, що впливають на розвиток креативності молодших школярів є:

- рівень та ефективність організації освітнього середовища, в якому розвиваються творчі здібності молодших школярів;
- інноваційний підхід до змісту освітнього процесу;
- мотивація та самомотивація молодших школярів на творчу діяльність;
- творчі можливості молодших школярів як внутрішній чинник впливу на розвиток творчих здібностей учнів;
- творча індивідуальність учителя.

«Систематична наполеглива та напружена робота є визначальною умовою успіху творчості. За цієї умови найчастіше виникають такі моменти творчого піднесення, які називаються натхненням і за наявності яких особливо успішно знаходяться нові способи розв'язання завдань, виникають нові та продуктивні ідеї» [20, с. 41].

Основні чинники впливу на розвиток креативності молодших школярів представлено на рисунку 1.2.

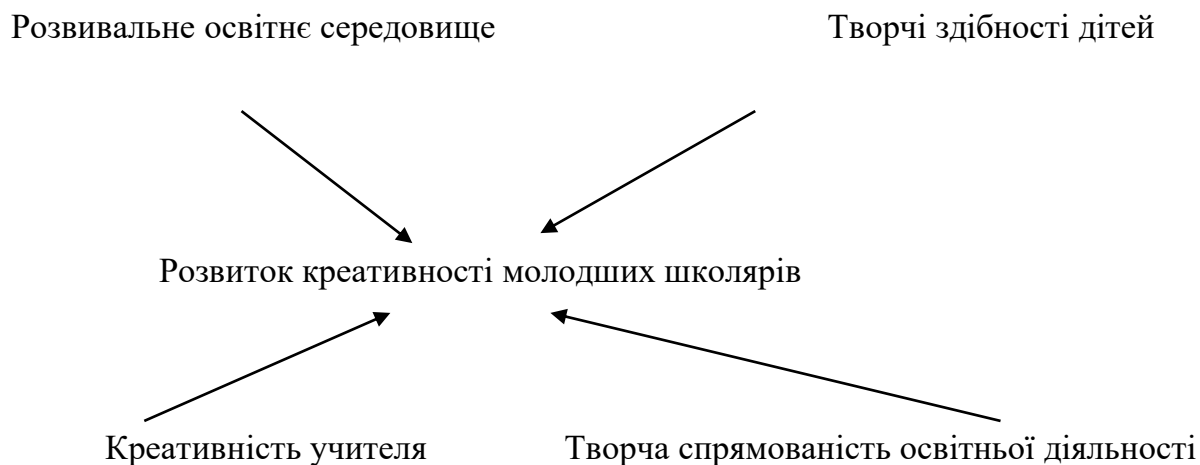

Рисунок 1.2. Чинники впливу на розвиток креативності молодших школярів

Ядром творчого потенціалу є творчі здібності, учений В. Моляко виокремив такі його складники: «здатки та схильності індивіда; силу виявлення інтелекту; особливості темпераменту; особливості характеру; інтереси та мотивацію; інтуїцію; особливості організації своєї діяльності» [47, с. 19].

Таким чином, критеріями розвитку креативності молодших школярів та їхніх творчих здібностей є:

- неординарність і гнучкість мислення;
- оригінальність ідей;
- здатність видавати незвичайні реакції;
- здатність реагувати на ідеї в межах обмеженого часу;
- здатність швидко відповідати на запитання;
- внесення чогось нового в наявний матеріал;
- здатність учня пристосовуватися до несподіваної зміни ситуації;
- готовність швидко та легко переходити від одного класу явищ до іншого, далекого за змістом.

1.3. Особливості розвитку креативності молодших школярів

У сучасній акмеології креативність розглядається тісному зв'язку з факторами розвитку людини: суспільство, умови навчання й праці (зовнішні чинники), а також особистісні здібності, рівень мотивації, готовності до самоактуалізації, прагнення до самореалізації та постійного саморозвитку (внутрішні чинники).

Діяльнісна творчість виявляє себе у вигляді змін, перетворень або створінь різних об'єктів. Креативність – це здатність до творчості, точніше, суб'єкт-об'єктна діяльнісно-творча взаємодія.

На думку В. Сухомлинського, у творчості закладено таку людську потребу, яка є джерелом особистого щастя й «потужним стимулом духовного життя» [78]. На думку вченого, «творчість починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства засвоєні, здобуті раніше, стають засобом пізнання, освоєння, перетворення світу, при цьому людська особистість немовби зливається зі своїм духовним надбанням» [78, с. 514].

Психолого-педагогічний аспект проблеми творчості тісно пов'язаний з виявленням і розвитком творчих рис особистості, з розробкою змісту, засобів та умов організації і здійснення творчої діяльності студента, за яких конкретне явище є об'єктом, а окремий індивід – суб'єктом.

На відміну від філософського, у педагогічному аспекті вивчення феномену творчості значна увага звертається на новизну та суспільну значущість результатів творчої діяльності як основних її критеріїв.

У педагогіці креативність розуміється як процес засвоєння матеріальних та духовних цінностей, створених людством, під час якого відбувається формування і розвиток творчої особистості.

Креативність має особистісний, процесуальний і результативний аспекти; вона реалізується у виробництві, науці, мистецтві, політиці, педагогіці тощо.

Як відомо, творчого учня може сформувати, розвинути тільки творчий учитель. На наше переконання, в контексті творчості сучасного вчителя, який

розвиває творчі здібності учнів, саме ці аспекти й визначають основний сенс його професійного призначення та діяльності на користь суспільства, для дітей, майбутнього країни, для світу загалом.

Креативність є одним із видів людської діяльності, спрямованим на вирішення протиріччя у певному завданні, для якого необхідні об'єктивні соціальні й матеріальні та суб'єктивні особистісні умови, знання, вміння, творчі здібності, й результат якої має новизну та оригінальність особистої та соціальної значущості та прогресивності.

Значний внесок у розробку теоретичних засад механізму творчості зроблено Г. Костюком, у чийх дослідженнях підкреслюється провідна роль «саморуху», спонтанної творчої активності у формуванні та самотворенні особистості; розкриваються такі важливі механізми саморозвитку та саморегуляції, як самооцінка, образ «Я»

Ознаки творчого педагогічного процесу:

- творчість перебуває у різних станах, її механізм починає працювати, коли всі складники – пропорційно розвинені та взаємно підсилюють один одного;
- творчість розвивається у процесах самореалізації людини;
- механізм творчості – універсальний; вищу насолоду, натхнення діями людина переживає не від результату роботи, а від творчого процесу, в якому народжується матеріальний предмет чи знакова система: наукова думка, художній образ тощо.

У сучасній психологічній науці визначаються такі фази механізму творчості:

- 1) логічний аналіз проблеми – використання наявних знань, виникнення потреби в новому;
- 2) інтуїтивне розв'язування – задоволення потреби в новому;
- 3) вербалізація інтуїтивного рішення – здобуття нового знання;
- 4) формалізація нового знання – формулювання логічного рішення», що символізує закономірну єдність логічного й інтуїтивного у творчості.

На думку В. Клименка, під механізмом творчості слід розуміти «психічні

системи, утворені за життя для здійснення обміну інформацією та енергією під час розв'язання психологічних задач і проблем та вироблення творчих продуктів» [32].

Дослідник стверджує, що механізм творчості існує в кожній здоровій людині, відображаючи її індивідуальність, спонтанно змінюючи стани: «сплячий» і дієвий.

У процесі розвитку механізмів творчості молодій людині важливими є:

- саморозвиток особистості;
- засоби здобуття знань, умінь та навичок творчої роботи;
- здібності до творчої діяльності [там само].

За допомогою такого підходу було визначено головні напрями процесу розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

Дослідники пропонують вважати найважливішими здібностями й уміннями, які треба розвивати, такі з них:

- здатність до ризику;
- дивергентне мислення;
- гнучкість у мисленні й діях;
- швидкість мислення;
- здатність висловлювати оригінальні ідеї, винаходити що-небудь нове;
- багата уява;
- сприйняття неоднозначних речей;
- високі естетичні цінності.

Загалом, усі визначення творчого потенціалу зводяться до такого: це – здатність до творчості бачиться в створенні чогось нового, оригінального.

Говорити про розвиток учителем креативності молодших школярів – значить «вести мову про безперервний, цілеспрямований процес актуалізації задатків, здібностей, формування професійної самосвідомості, творчого підходу до вирішення поставлених завдань, розвитку творчого мислення.

Кожна людина має певні здібності, потенційні можливості, але не кожна

повністю розкриває і розвиває їх упродовж життя. Причина цього – в наявності двох взаємопов'язаних тенденцій становлення творчої особистості:

1) з одного боку, природні яскраві здібності можуть використовуватися особистістю в напрямку їх подальшого розвитку й удосконалення в ході творчого процесу або в напрямку якихось життєвих переваг чи особистісних інтересів та вподобань;

2) з іншого – реалізація творчих можливостей і здібностей особистості можлива в такому суспільстві, в якому творчість інтегрується.

Здатність людини до творчості в загальному розумінні є креативність. Поняття креативності, що найчастіше пов'язується з творчістю, трактується як особистісна характеристика.

Розвиток особистості як інтегрованого утворення відбувається впродовж усього життя людини; одним з найважливіших критеріїв особистості є творчість, прояв якої забезпечується розвитком уяви як внутрішнього механізму. Особливостями творчого процесу та творчого продукту є оригінальність.

Креативні продукти можуть бути дуже різноманітні за природою: нестандартне вирішення проблеми в будь-якій галузі науки й життя, певне нововведення, свіже вирішення соціальних чи освітніх проблем.

Ми вважаємо, що оскільки дослідження проблеми формування творчої особистості тісно пов'язане з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, що стимулюють і регулюють творчу діяльність, увагу треба акцентувати про формуванні творчої індивідуальності майбутнього вчителя. Особистість виходить на нові можливості самовдосконалення і самовиявлення саме через творчість. Чим більше дізнається людина, тим більше вона хоче дізнатися і намагається це зробити. Звідси – поява нових робіт, відкриттів, творчих винаходів.

На думку В. Клименка, під механізмом творчості слід розуміти «психічні системи, утворені за життя для здійснення обміну інформацією та енергією під час розв'язання психологічних задач і проблем та вироблення творчих продуктів» [33, с. 12].

У процесі розвитку механізмів творчості молодого людини важливими є:

- саморозвиток особистості;
- засоби здобуття знань, умінь та навичок творчої роботи;
- здібності до творчої діяльності [там само].

За допомогою такого підходу було визначено головні напрями процесу розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

На нашу думку, творча індивідуальність – це особливий феномен у житті та професійному становленні майбутнього вчителя; це – основа його істинної унікальності й особливої особистої цінності та привабливості для інших людей. Вона може проявлятися в усьому: в зовнішньому вигляді студента, в його поведінці, характері, здібностях, уміннях, у спілкуванні, у продуктах педагогічної творчості, врешті-решт – у його власному творчому потенціалі.

Креативна індивідуальність учителя – це натхненна особистість, для якої творчість є життєвою необхідністю і сенсовою цінністю, її головним стимулом і найважливішим регулятивом, єдино можливим способом життя, світосприйняття, самоствердження й самореалізації; це особистість, наділена творчою уявою і фантазією, здатна створювати не лише щось якісно нове, оригінальне, неповторне, але й самобутнє, унікальне, одиничне, індивідуальне, одухотворене. Сучасний учитель – творча особистість з яскраво вираженою індивідуальністю, з високим рівнем професійної культури та комунікативності, це – особистість із творчим стилем фахової діяльності і творчим мисленням.

Як уже зазначалося, загалом поняття «творчі здібності» має складну структуру. Дослідники виокремлюють різні його складові компоненти. Під структурою творчих здібностей ми розуміємо систему компонентів (здібностей), що забезпечують успішне виконання діяльності щодо створення нового.

Визначаючи складники творчого потенціалу, В. Моляко наголошує на «природних здібностях, загальному інтелекті, спрямованості інтересів, швидкості засвоєння нової інформації, допитливості, наполегливості, цілеспрямованості, працьовитості, бажанні створювати щось нове, швидкому оволодінні навичками

та вміннями, майстерністю виконання певних дій; здатності до реалізації власних стратегій і тактики вирішення різних завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій» [45, с. 181]. Необхідно вміти їх розкрити й розвинути.

Як зазначає О. Фунтікова, «прояви творчих здібностей варіюють від великих і яскравих талантів до скромних і малопомітних, але сутність творчого процесу однакова для всіх. Різниця – в конкретному матеріалі творчості, в масштабах досягнення і їх суспільної значущості» [58, с. 286].

Креативний саморозвиток майбутнього вчителя – це процес безперервного самотворення та самовдосконалення творчих рис особистості, що допомагає особистості піднятися на вищий рівень і зуміти компетентно вирішувати життєво-необхідні творчі завдання та проблеми.

У контексті саморозвитку підсилюється процес творчості самої особистості, адже саморозвиток – це не спонтанна актуальність, а вмотивований творчий процес розкриття й розвитку реальних і потенційних здібностей, свідомої самоосвіти й самовиховання особистості. Творчість майбутнього вчителя є найважливішим фактором і необхідною умовою ефективного саморозвитку, що визначає його творчу сутність.

Роль творчості в саморозвитку підсилює процес творчості самої особистості, адже саморозвиток – це не спонтанна актуальність, а вмотивований творчий процес розкриття й розвитку реальних і потенційних здібностей, свідомої самоосвіти й самовиховання особистості.

У науковому світі налічується багато дефініцій творчого потенціалу особистості. З погляду філософії, творчий потенціал людини полягає в її здатності творити світ і себе.

На думку Платона, наприклад, людина від народження може мати творчі здібності, які будуть використані в її діяльності лише за умови, якщо людина особисто забажає творчо працювати. Платон, як і китайські філософи, вважав, що своєю творчістю людина може приносити користь не тільки собі, а й державі; але, якщо її діяльність не сприяє подальшому моральному та матеріальному розвитку

суспільства, то в такому разі людина повинна припинити творити.

Визначаючи творчий потенціал як інтегративну властивість особистості, що характеризує міру можливостей здійснювати творчу діяльність, готовність та здатність до творчої самореалізації та саморозвитку, вчений називає його системою, яка абсолютно прихована від зовнішнього споглядання та й сам носій творчого потенціалу не завжди усвідомлює його присутність і не надає значення своїм творчим здібностям.

На наше переконання, поняття про творчий потенціал містить у собі ідею самотворення особистості та її можливості розвивати свої творчі здібності у процесі власних зусиль, які запускають механізм позитивного зворотного зв'язку, під час якого щось створюється та розвиваються власні творчі можливості людини, втілюючись у її нових продуктах творчості.

Творчий потенціал складається з природних здібностей, спрямованості інтересів, загального інтелекту, швидкості засвоєння нової інформації, допитливості, наполегливості, цілеспрямованості, працьовитості; з бажання створювати щось нове; зі швидкого оволодіння уміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здатності до реалізації власних стратегій і тактики вирішення різних завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій.

Психологи зазначають, що базовою складовою творчого потенціалу є спеціальні знання, широта кругозору, а також внутрішня і зовнішня готовність до творчості. Вчені наголошують, що істинна творчість пов'язана з задумом, і для її народження і розкриття базові знання теж необхідні, оскільки є основою для усвідомлення міри суперечності між можливістю й задачею.

Але творчий процес значно уповільнюється без розширення кругозору та накопичення інформації із суміжних галузей, тому що творчі завдання розв'язують на несвідомому рівні, використовуючи знання з інших сфер діяльності. За відсутності знань суперечності сприймаються як прірва, виникає почуття страху, неможливості розв'язати задачу. При цьому творчість блокується з самого початку.

Творчі здібності людини формуються в трьох вимірах:

1) психологічному: орієнтація на нове; спрямування на перетворення світу; відкритість до нового, потреба в інформації; вміння захоплюватись, дивуватися, коригувати власні погляди, вирішувати психологічні проблеми творчості; здатність працювати в умовах невизначеності;

2) гносеологічному: широкий кругозір, гнучке образне мислення, усвідомлення відносності інформації, здатність до аналізу, узагальнення й інтеграції отриманої інформації, вміння знаходити й реалізувати власний підхід, досвід розв'язування творчих завдань, інтерес до результату своєї діяльності, орієнтація на складні проблеми, методологічна й методична підготовка;

3) соціальному: усвідомлення соціальної значущості творчої діяльності, стійка потреба у творчості, мотивація творчої діяльності, потреба в самовираженні, схильність до самокритики, доброзичливість, альтруїзм, оптимізм, здатність працювати в колективі, вміння організувати особисту творчу діяльність і творчість інших людей.

Творчі здібності індивіда, що виявляються у здатності до продукування принципово нових ідей, окреслюються терміном «креативний», що є мовним запозиченням з англійської мови (creativity, creative). Проблема креативності досліджувалась у різних галузях, що зумовило різноаспектність визначення поняття, засобів і методів формування цієї якості як однієї із сутнісних рис особистості. Явище креативності стало об'єктом багатьох вітчизняних і зарубіжних досліджень.

У зарубіжних джерелах терміном «creativity» позначається все, що має відношення до створення чогось нового; сам процес створення; продукт, який отримують у процесі створення; чинники цього процесу. Часто поняття «креативність» вживається як синонім до слова «творчість», як універсальна властивість буття.

На думку Е. Торренса, креативність – це творча, новаторська діяльність, що включає в себе підвищену чутливість до проблем, до дефіциту або суперечливості знань, дії щодо визначення цих проблем, з пошуку їхніх рішень на основі

висунення гіпотез, з перевірки та зміни гіпотез, з формулювання результату рішення[95].

Для оцінки креативності використовуються різні тести дивергентного мислення, особистісні опитувальники, аналіз результативності діяльності. Вчений пропонує використовувати з метою сприяння розвитку творчого мислення навчальні ситуації, що характеризуються незавершеністю або відкритістю для інтеграції нових елементів, заохочуючи тих, хто навчається, до формулювання багатьох питань.

У психології креативність трактується з погляду творчої продуктивності, як здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. Сутність креативності як психологічної властивості зводиться до інтелектуальної активності й чутливості до побічних продуктів власної діяльності. Творча людина бачить побічні результати, які є творенням нового, а нетворча бачить лише результати щодо досягнення мети, проходячи повз новизну.

Креативність, за А. Маслоу, припускає етап натхненної творчості, процес деталізації творчого продукту і надання йому конкретної предметної форми [41, с. 110]. Згідно з ученням А. Маслоу «необхідно навчити людей бути креативними, саме в тому сенсі, щоб вони були готові прийняти нове, вміли імпровізувати. Вони повинні не боятися змін, вміти зберігати спокій у бурхливому протязі нового і по можливості (і це було б краще всього) вітати все нове» [там само, с. 248]. Адже, як зазначає вчений, «універсальна креативність є в кожному з нас» [там само, с. 112], підкреслюючи цим твердженням присутність творчого начала в кожній людині, що ми розуміємо як передумову до розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя.

На думку дослідника, якщо взяти за критерій креативності результат творчої діяльності, то тоді потрібно акцентувати увагу на таких рисах, як працьовитість, завзятість, дисциплінованість, терпіння, які на перший погляд і не мають прямого відношення до креативності, але для вчителя початкових класів ці якості є особливо значущими, що пояснюється специфікою педагогічної

діяльності й мірою відповідальності перед дітьми, їхніми батьками, суспільством загалом, освітою, державою, а також перед власним сумлінням.

Креативна здатність, яка багато в чому має специфічний характер, виступає як ядро творчої особистості, але остання – це продукт суспільного, культурного розвитку, впливу соціального середовища і творчого клімату.

Критерії креативності особистості молодшого школяра наведено нижче в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Критерії креативності особистості молодшого школяра

№ п/п	Критерії креативності
1.	Швидкість, тобто кількість ідей, що виникають за певну одиницю часу.
2.	Оригінальність як здатність виробляти незвичайні ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих.
3.	Гнучкість, що дозволяє відрізнити індивідів умінням успішно вирішувати проблеми, від тих, хто проявляє ригідність в їхньому рішенні та дозволяє відрізнити індивідів, які оригінально вирішують проблеми, від тих, хто демонструє помилкову оригінальність.
4.	Сприйнятливість – чутливість до незвичайним деталей, протиріч і невизначеності, готовність швидко переключатися з однієї ідеї на іншу.
5.	Метафоричність – готовність працювати в абсолютно незвичному контексті, схильність до символічного, асоціативного мислення, вміння побачити в простому складне, а у складному – просте.
6.	Задоволеність – загальні прояви креативності. При негативному результаті втрачається сенс для подальшого розвитку.

Як зазначає О. Мазуровська, «розвиток творчих можливостей включає і розвиток мислення – вміння узагальнювати, перетворювати знання в гнучкі системи, творчо аналізувати ситуацію. Мислити творчо – це вміти використовувати знання в нестандартних ситуаціях» [42].

Творче мислення – це «застосування нетрадиційного способу мислення,

незвичайного бачення проблеми, виходу думки за межі звичного способу міркувань. Основна особливість творчого мислення – це вміння аналізувати будь-які проблеми, встановлювати системні зв'язки, виявляти протиріччя, знаходити для них рішення, прогнозувати можливі варіанти розвитку. Творче мислення – це вид мислення, пов'язаний зі створенням або відкриттям чогось нового. Головною мислительною операцією, яка застосовується у ході творчого мислення, є операція порівняння» [там само].

Державна політика в освітній галузі закріплена в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту». Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті проголошує головною метою створення умов «для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України».

Наприклад, на уроках математики, на думку С. Кучми [40], з цією метою доцільно впроваджувати:

- складання і розв'язування задач на матеріалі довідки та народних знань;
- розгляд вправ на розвиток уміння висловлювати здогадки, припущення, доводити справедливість певних тверджень;
- збагачення навчального матеріалу завданнями комбінаторного типу та задачами з логічним навантаженням;
- виконання інтегрованих завдань – комплексів;
- використання цікавинок на уроках (завдання для інтелектуального самовдосконалення, головоломки, задачі – казки, задачі-вірші, ігрові вправи, тематичні загадки, задачі – веселики тощо);
- комбінування додаткових вправ із програмовими (стандартними) так, щоб попереднє завдання готувало учнів до виконання наступного і ця робота ґрунтувалась на використанні життєвого досвіду дитини;
- розкриття сюжету нестандартної вправи з метою усвідомлення дітьми кінцевої мети завдання;
- моделювання змісту задачі;
- створення таких ситуацій, щоб учні могли подумати над задачею, спробувати розв'язати її самостійно;

- надання можливості дітям обирати самостійно н спосіб розв'язування творчих вправ;
- максимальне заохочення пошуку найоптимальнішого способу розв'язування задачі;
- правильне спрямування думки учня на процес розв'язування задачі;
- застосування диференційованого підходу під час виконання молодшими школярами творчих вправ;
- додаткова конкретизація творчої вправи;
- наведення аналогічного завдання, виконаного раніше;
- вказівка на зразок способу дії;
- пояснення ходу виконання подібного завдання;
- виконання вчителем певної частини нестандартного завдання;
- доповнення до завдання у вигляді малюнка, схеми;
- попереднє розв'язування найпростіших допоміжних творчих вправ;
- елементи допомоги з теоретичними довідками;
- надання алгоритму виконання творчої впраи, якщо такий передбачено;
- допомога учням із застосуванням вибору рішення;
- попередження учнів про типові помилки, неправильні підходи тощо;
- створення необхідних, сприятливих умов у процесі навчання;
- дотримання вище названих рекомендацій щодо використання творчих завдань на уроках;
- надання всіх можливих видів диференційованої допомоги учням під час виконання нестандартних завдань [там само].

Діти молодшого шкільного віку мають величезний потенціал для розвитку всіх пізнавальних процесів, у тому числі й креативного мислення.

Як зазначає В. Павленко [56], «розвиток креативного мислення безпосередньо пов'язаний із процесом навчання; формування первинних креативних умінь за певних умов може успішно здійснюватися у дітей переддошкільного та молодшого шкільного віку; процес формування креативних умінь як компонента інтелектуальної культури повинен бути цілеспрямованим,

безперервним, пов'язаним із процесом вивчення шкільних дисциплін на всіх його етапах.

Для ефективного розвитку креативного мислення школярів необхідно, насамперед, опиратися на вікові особливості психічних процесів дітей. Однією з причин виникнення у школярів труднощів у навчанні є слабка опора на загальні закономірності розвитку дитини в сучасній масовій школі.

Учені наголошують на зниженні інтересу до навчання, небажання відвідувати уроки у школярів середньої ланки як наслідок недостатньої сформованості рівня навчально-пізнавальної й розумової діяльності. Подолати ці труднощі неможливо без урахування вікових індивідуально-психологічних особливостей школярів.

Особливо важливим у навчанні є опора на знання особливостей міжпівкульної асиметрії головного мозку в молодших підлітків. Навчання обумовлює зрушення міжпівкульної мозкової активності.

Креативні методи навчання набувають ваги, коли «педагогічна індивідуальність повністю проявляє себе, поєднуючись із індивідуальністю кожної окремої дитини. Така взаємна співтворчість, яка збагачує особистість учителя й учня, зумовлює розвивальний характер навчання.

Як зазначає В. Павленко, «для розвитку творчого мислення на уроках слід використовувати найбільш дієві форми, методи та прийоми з урахуванням особливостей школярів кожної вікової групи» [57, с. 82].

«При креативному мисленні для нас важливо не стільки те, наскільки точні ті чи інші елементи інформації, скільки те, наскільки виявиться корисним те чи інше їх поєднання, чи дозволить воно побачити проблему в новому, незвичайному ракурсі, знайти можливі способи її вирішення. Ідеї оцінюються не стільки з позиції правильні чи неправильні, скільки з позиції функціональності, застосовування в конкретних умовах» [56, с. 84].

Отже, креативні методи навчання набувають ваги, коли «педагогічна індивідуальність повністю проявляє себе, поєднуючись із індивідуальністю кожної окремої дитини. Взаємна співтворчість збагачує особистість учителя й

учня, зумовлює розвивальний характер навчання. Для ефективного розвитку креативного мислення школярів необхідно, насамперед, опиратися на вікові особливості психічних процесів дітей.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів

Педагогічними умовами називають зовнішні обставини, які суттєво впливають на перебіг педагогічного процесу, що передбачає досягнення успішного результату процесу навчання, та спрямовані на підвищення ефективності педагогічної діяльності.

Педагогічні умови визначають як обставини, за яких відбувається цілісний продуктивний освітній процес, опосередкований активністю особистості, групою людей.

Педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічного управління та матеріально-просторового середовища, що забезпечують успішне вирішення поставлених і спроектованих завдань.

Серед дослідників існує думка, що неможливо звести умови тільки до зовнішніх обставин, до сукупності об'єктів, які впливають на процес – тому що формування особистості являє собою єдність суб'єктивного й об'єктивного, внутрішнього й зовнішнього боків явища.

Сутність педагогічних умов полягає в синтезі об'єктивних можливостей змісту освіти, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей, які сприяють розв'язанню поставлених педагогічних завдань.

До визначень педагогічних умов належать, зокрема, такі:

– сукупність соціально-педагогічних і дидактичних фактів, що впливають на навчальний процес, та надають змогу керувати ним;

- система, складовими якої є певні норми, методи, умови, ситуації, що об'єктивно склалися та є необхідними для досягнення певної педагогічної мети.
- чинники, від яких залежить ефективність процесу навчання;
- сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічного управління та матеріально-просторового середовища, що забезпечують успішне вирішення поставлених і спроектованих завдань;
- сукупність динамічних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на фізичний, психічний, моральний розвиток людини, його поведінку; виховання і навчання, формування особистості;
- обставини, що впливають на фізичний, психічний та моральний розвиток людини, його поведінку, виховання й навчання, формування особистості;
- сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних засобів його реалізації, за яких можливе успішне розв'язання поставленого завдання;
- сукупність будь-яких можливостей, що забезпечує успішне вирішення освітніх завдань;
- сукупність об'єктивних можливостей, що забезпечує успішне вирішення поставлених завдань;
- сукупність можливостей змісту, форм, методів цілісного педагогічного процесу, спрямованих на досягнення цілей педагогічної діяльності;
- сукупність чинників, що забезпечують регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення поставленої мети, вдосконалюють міжособистісні стосунки учасників педагогічного процесу для вирішення конкретних дидактичних завдань, сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності, їхньої самостійності.

Тлумачення педагогічних умов є ширшим, ніж зовнішні обставини, які суттєво впливають на перебіг педагогічного процесу, що передбачає досягнення успішного результату процесу навчання, та спрямовані на підвищення ефективності педагогічної діяльності. Неможливо звести педагогічні умови тільки до зовнішніх обставин, до сукупності об'єктів, які впливають на процес, тому що

формування особистості являє собою єдність суб'єктивного й об'єктивного, внутрішнього й зовнішнього, сутності й явища.

Поняття «умова» визначається як «сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин (об'єктивних заходів) освітнього процесу, від реалізації яких залежить досягнення поставлених дидактичних цілей» [53, с. 307].

Під педагогічними умовами освітнього процесу загалом розуміють обставини, які сприяють розвитку особистості та забезпечують ефективність і навчання та виховання учнів (рис. 2.1).

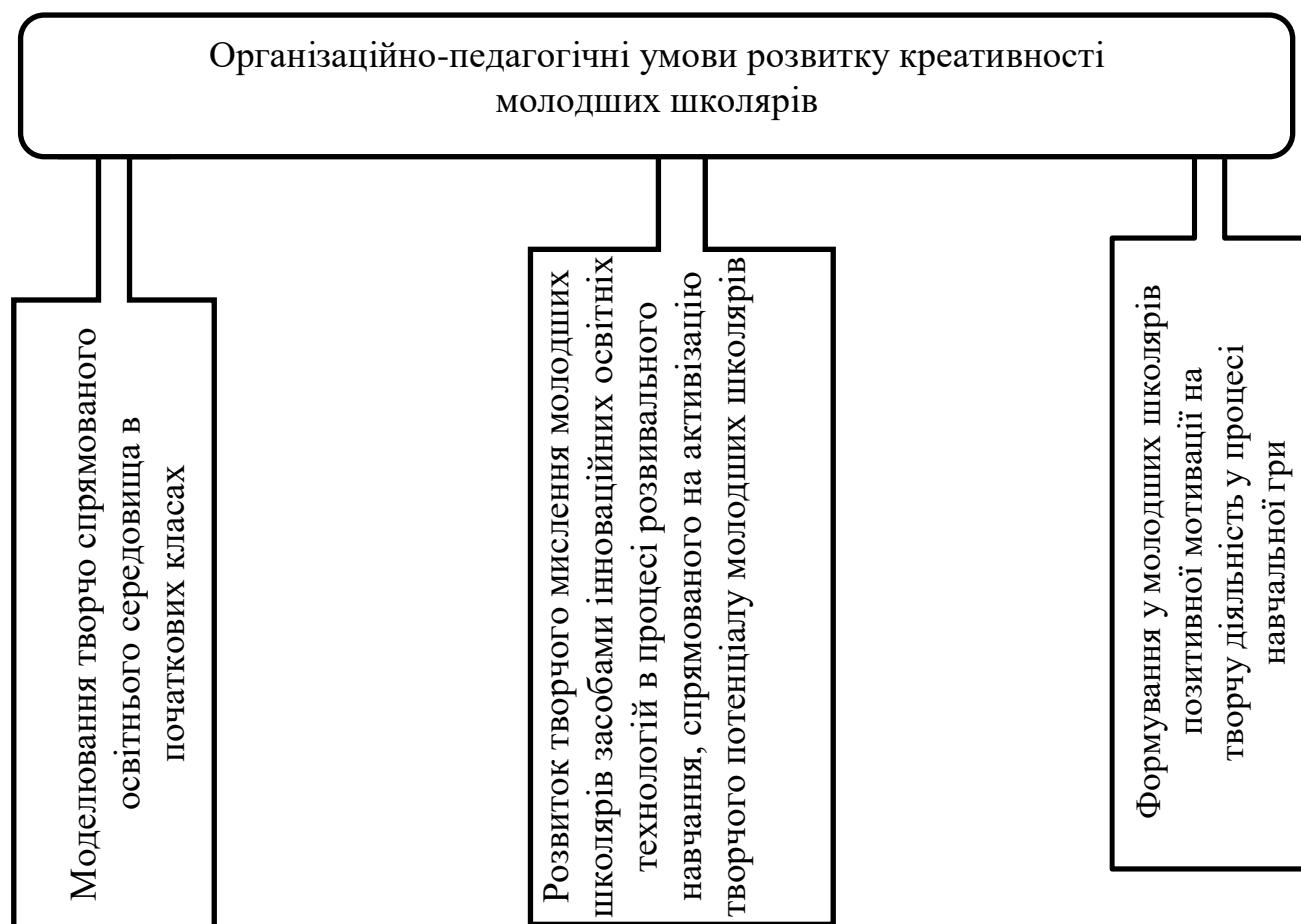

Рисунок 2.1. Організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів

На нашу думку, педагогічними умовами розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності є:

- 1) моделювання творчо спрямованого освітнього середовища в

початкових класах;

2) формування у молодших школярів позитивної мотивації на творчу діяльність у процесі навчальної гри;

3) розвиток творчого мислення молодших школярів засобами інноваційних освітніх технологій в процесі розвивального навчання, спрямованого на активізацію творчого потенціалу молодших школярів.

Перша педагогічна умова розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності – моделювання творчо спрямованого освітнього середовища в початкових класах.

Освітнє середовище розглядається як просторово і / або подієво обмежене оточення особистості, спеціально організоване і функціонує в контексті освітнього процесу. Середовище розуміється як сукупність умов, обставин, подій, чинників, а також можливостей, що дають змогу особистості розвиватися, яким надається собливе педагогічне значення. Оточення стає середовищем розвитку особистості за допомогою діяльності та / або спілкування, спрямованими на це оточення. Освітнє середовище має ресурсним потенціалом особистісний розвиток, який може бути реалізований тільки шляхом активності самої особистості; освітнє середовище носить динамічний характер. У структурі освітнього середовища виокремлюються просторово-предметний, інформаційний, організаційний, технологічний та соціальний компоненти (причому соціальному компоненту освітнього середовища відводиться найбільш значуща роль у формуванні та розвитку особистості). У певному типі середовища, що володіє специфічними характеристиками, переважно формується певний тип особистості. Освітнє середовище може бути окресленим через систему параметрів, що характеризують різні аспекти її організації та функціонування [93].

Середовище за своєю природою є соціальним явищем, що охоплює всю сукупність зовнішніх обставин, умов, з якими пов'язані життя та розвиток особистості.

Освітнє середовище відображає «взаємозв'язок умов, що забезпечують освіту людини за безпосередньої участі індивіда в освітньому середовищі, наявності взаємовпливу та взаємодії оточення із суб'єктом» [6, с. 17].

Чим більше і повніше особистість використовує можливості середовища, тим успішніше відбувається її вільний і активний саморозвиток: людина одночасно є продуктом і творцем свого середовища, що дає їй фізичну основу для життя й робить можливим інтелектуальний, моральний, суспільний та духовний розвиток [там само, с. 18].

Нам імпонує думка А. Білінського, який стверджує, що «кожна людина об'єктивно потребує створення умов, що сприяють інтелектуальному і творчому зростанню. Наразі таким умовам відповідає креативне освітнє середовище, що забезпечує максимальний рівень індивідуалізації за рахунок широкого використання ІТ. Таке середовище надає кожному суб'єкту навчання можливість (самостійного чи у взаємодії з педагогом, що виступає в ролі старшого товариша, партнера, порадики) формування індивідуалізованої освітньої траєкторії» [там само, с. 19].

Педагогічно комфортне творче освітнє середовище в сучасній школі – це педагогічна повсякдення реальність для навчальної діяльності зі спеціально організованими умовами для формування творчої індивідуальності, розвитку його творчих здібностей та самореалізації, в якій стосунки між учасниками освітнього процесу набувають характеру взаємного спілкування, співтворчості.

Структурними компонентами педагогічно комфортного середовища, що забезпечують його ефективність і результативність, є:

- творча доброзичлива атмосфера;
- організація індивідуальної ситуації успіху;
- сприяння самореалізації учнів.

Розвивальне освітнє середовище розпочинається там, де відбувається зустріч того, хто створює, з утворюваним, в процесі чого між окремими суб'єктами освіти починають вибудовуватися певні зв'язки і стосунки.

На думку К. Приходченко, «творче освітньо-виховне середовище служить фундаментом школи життєвої самотворчості як закладу, що формує життєву компетентність, інтелект, досвід, креативність і критичність мислення, формує відповідальність як регламентацію поведінки і метакогнітивної діяльності через метапізнання, метамислення, метапам'ять, способи і стратегії переосмислення життєдіяльності як життєвої само творчості» [60, с. 44–45].

Структурними компонентами педагогічно комфортного середовища є творча доброзичлива атмосфера, ситуація успіху, імпровізація (як уміння сфокусувати сили душі й розуму, запаси пам'яті), що має стати пусковим механізмом у складному процесі активізації творчих здібностей майбутніх учителів.

Перетворювальні здібності в умовах розвивального освітнього середовища для вільного творчого самовираження й конкретної діяльності, об'єктивно сприяють розвитку їхніх особистісних рис.

Створення розвивального освітнього середовища забезпечує розвиток творчих здібностей студентів шляхом упровадження нестандартних способів навчальної діяльності, організації пошукової, дослідницької діяльності, заохочення ініціативи до пошуку власних ідей тощо.

Педагогічно комфортне середовище – це педагогічна реальність, що містить спеціально організовані умови для сприятливого проходження формування творчої індивідуальності, а також можливості для його самовираження та самореалізації, при цьому стосунки між учасниками освітнього процесу набувають характеру взаємного спілкування, співтворчості.

У цьому контексті надзвичайно важливою є організація індивідуальної ситуації успіху молодших школярів.

Реформування вітчизняної вищої освіти, якій належить провідна роль у зростанні наукового та інтелектуального потенціалу країни, а також посилена соціальна необхідність і зростаюча потреба особистості в розвитку своєї унікальності й цілісності актуалізують значення розвитку креативності молодших школярів.

Головною метою розвитку освіти України визнано «створення умов для особистісного розвитку й творчої самореалізації кожної людини, формування покоління, здатного навчатися впродовж усього життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства» [49].

Як зазначено в Указі Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі», формування безпечного та здорового освітнього середовища сприятиме кращій реалізації інтелектуального, фізичного, соціального та емоційного розвитку учнів, їх потенціалу, а також матиме позитивний вплив на стан громадського здоров'я, економіки та демографії в цілому в Україні [61].

Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі ґрунтується на тому, що учні повинні оволодіти знаннями, уміннями, навичками, способами мислення стосовно: створення і підтримки здорових та безпечних умов життя і діяльності людини як у повсякденному житті (у побуті, під час навчання та праці тощо), так і в умовах надзвичайних ситуацій; основ захисту здоров'я та життя людини від небезпек, оцінки існуючих ризиків середовища та управління ними на індивідуальному рівні; формування індивідуальних характеристик поведінки та звичок, що забезпечують необхідний рівень життєдіяльності (відповідно до потреб, інтересів тощо), достатній рівень фізичної активності та здорове довголіття; усвідомлення важливості здорового способу життя та гармонійного розвитку, високої працездатності, духовної рівноваги, збереження та поліпшення власного здоров'я (підвищення імунітету, уникнення різних захворювань, підтримання нормальної ваги тіла тощо); моделей безпечної та ненасильницької міжособистісної взаємодії з однолітками та дорослими у різних сферах суспільного життя; знань і навичок здорового, раціонального та безпечного харчування, здійснення усвідомленого вибору на користь здорового харчування; усвідомлення цінності життя та здоров'я, власної відповідальності та спроможності зберегти та зміцнити здоров'я, підвищити якість свого життя [там само].

Під час проектування освітнього середовища в процесі розвитку креативності молодших школярів повинні бути враховані компоненти творчо спрямованого освітнього середовища (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Компоненти творчо спрямованого освітнього середовища

Назва складника	Функціональне спрямування складника.
Соціальний	Формування та розвиток умінь, навичок, компетенцій студентів на рівні репродукції, відтворення.
Просторово-предметний	Розвиток спілкування та дії – неможливі без досвіду комунікаційних процесів з іншими суб'єктами, опанування ефективними технологіями в певних умовах.
Суб'єктний	Забезпечує розвиток пізнавальних процесів і навичок, засвоєння соціального досвіду щодо бережливого ставлення до довкілля, що передається через взаємодію, шляхом застосування певних засобів і технологій.
Продуктивно-діяльнісний	Самостійний пошук, удосконалення відомих дій, операцій, створення умов.

Особливістю педагогічно комфортного творчого освітнього середовища в початковій школі є те, що в ньому кожен його суб'єкт змінюється сам, змінює ситуацію навколо себе, наповнює освітнє середовище новими знаннями, досвідом, способами діяльності, формує нові потреби.

Принципи створення творчого освітнього середовища

1. Принцип активності у взаємодії. Для досягнення поставлених цілей кожен студент має брати активну участь у процесі спілкування і активно взаємодіяти з іншими.

2. Принцип рівності позицій. Він означає, що вчитель не прагне нав'язати учням своєї думки, а діє разом та нарівні з ними.

3. Принцип експериментування. Забезпечення активного пошуку студентами нових ідей і шляхів вирішення поставлених завдань. Цей принцип – дуже важливий і як зразок стратегії поведінки в реальному житті, і як поштовх до розвитку творчості й ініціативи особистості.

4. Принцип довіри у спілкуванні. Саме на це спрямовано спеціальну організацію групового простору в ході проведення занять: зазвичай використовуваний в роботі прийом розташування учня і вчителя по колу обличчям одне до одного, для того щоб змінити в учнів стереотипну установку й уявлення про те, як повинні проводити й організовувати заняття та яку роль у них має відігравати вчитель.

5. Принцип відкритого зворотного зв'язку. Забезпечення можливості висловлення учасниками групи думок, ідей чи заперечень щодо поставлених завдань. Саме завдяки активному використанню зворотного зв'язку учасники групи дізнаються, як інші люди сприймають їхню манеру спілкування, стиль мислення, особливості поведінки.

Педагогічно комфортне творче освітнє середовище – це запорука розвитку креативності та творчих здібностей учнів;

Творче освітнє середовище – це педагогічна реальність, що містить спеціально організовані умови для сприятливого проходження навчання та формування особистості молодшого школяра, можливості для його самореалізації; окрім того, стосунки між учасниками освітнього процесу набувають характеру взаємного спілкування та педагогічної співпраці, співтворчості.

Освітнє середовище – це сукупність умов, які визначають сприятливий клімат для актуалізації потенціалу всіх учасників освітнього процесу.

Перетворювальні здібності в умовах розвивального освітнього середовища для вільного творчого самовираження молодших школярів й конкретної діяльності об'єктивно сприяють розвитку їхніх особистісних рис.

Творче освітнє середовище сприяє розвитку волі, так як вчення завжди вимагає внутрішньої дисципліни. В учня починає розвиватися здатність до самоорганізації, розвитку таких особистісних якостей, як працьовитість, самостійність, до саморегуляції тощо.

Відбувається перехід розширення кругозору, розвивається творче мислення, формуються основи світогляду, самосвідомості, що призводить до переоцінки цінностей, в тому числі духовних, культурних тощо. Виникають нові емоції, вони стають більш тривалими, стійкими та глибокими.

Важливою умовою розвитку творчого мислення дитини є створення обставин, що випереджають розвиток дітей. А тому таким важливим є створення розвивального середовища, яке стимулювало би творчу діяльність учнів.

Творче освітнє середовище розпочинається там, де відбувається зустріч того, хто створює, з утворюваним, в процесі чого між окремими суб'єктами освіти починають вибудовуватися певні зв'язки і стосунки. Творче освітнє має пробуджувати в студентів активність, давати їм можливість здійснювати різноманітні види діяльності.

На ефективність творчо спрямованого освітнього середовища впливають певні чинники (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Чинники позитивного впливу на ефективність творчо
спрямованого середовища**

№ п/п	Чинники, що сприяють ефективності творчого освітнього середовища
1.	Постановка проблемних завдань, вирішення яких передбачає педагогічну співпрацю і творчу взаємодію між викладачем та студентами.
2.	Встановлення гуманістичних міжособистісних відносин як базової основи розвитку творчих здібностей і творчого потенціалу особистості загалом.

3.	Організація спільної пізнавальної діяльності студентів, що сприяє накопиченню і передачі пізнавального досвіду.
4.	Квазіпрофесійна діяльність на виявлення творчого підходу майбутнього вчителя до управління розвитком творчих здібностей.
5.	Поєднання індивідуальної та колективної форм пізнавальної навчальної діяльності студентів.
6.	Самоорганізація активної пізнавально-творчої самостійної роботи – поєднання індивідуальної та колективної форм пізнавальної навчальної діяльності студентів.
7.	Використання індивідуальних, колективних навчально-творчих завдань, які стимулюють прояв пізнавальних здібностей студентів і вміння працювати в команді.
8.	Конструювання навчально-ігрових ситуацій, що стимулюють творче мислення студентів, творчий підхід до вирішення завдань.
9.	Використання індивідуально-творчого навчання, що передбачає вивчення індивідуальних пізнавальних здібностей студентів та подальший розвиток їх у процесі навчання.
10.	Забезпечення взаємозв'язку навчання у школі з життям.

Основою творчого освітнього середовища для становлення такої особистості є забезпечення ситуації успіху. Освітнє середовище повинно бути інформативним, експресивним, втілювати в собі пізнавальну та емоційну новизну. Організація творчого освітнього середовища загалом містить: створення атмосфери доброзичливості; орієнтації на більш підготовлених суб'єктів навчання; надання можливості учням працювати.

З метою забезпечення першої організаційно-педагогічної умови – моделювання творчо спрямованого освітнього середовища в початкових класах – було впроваджено такі формувальні заходи:

– круглий стіл «Коло педагогічних ідей про створення креативного освітнього середовища»;

– майстер-клас «Допомагаємо учням проявити свої креативні здібності»;

– батьківські зустрічі на тему «Як заохочувати дитячу креативність».

Отже, освітньо-розвивальне творчо спрямоване середовище активізує навчально-пізнавальну діяльність і забезпечує взаємозв'язок зовнішніх умов, з внутрішніми процесами. Активізація пізнавальних здібностей учнів початкової школи позитивно впливає на ефективність навчання, в умовах освітньо-розвивального середовища, яке формується шляхом створення сприятливої атмосфери для суб'єктів педагогічного процесу, забезпечує єдність їхніх дій на основі взаєморозуміння та співробітництва.

Другою організаційно-педагогічною умовою розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності є формування у молодших школярів позитивної мотивації на творчу діяльність у процесі навчальної гри.

У процесі професійно-педагогічної діяльності вчителі повинні усвідомити, що, застосовуючи будь-які навчальні прийоми на уроці в школі чи в позакласній діяльності, необхідно формувати мотиватори учнів (їхні потреби, нахили, інтереси, позитивне ставлення до навчання, моральні принципи, установки, самооцінку тощо), що, безперечно, сприяє формуванню пізнавального мотиву навчання.

Учитель повинен розуміти, що він має шукати мотив радості у самому процесі навчання, пов'язаний зі змістом цієї діяльності.

Сьогодні сучасній школі необхідні вчителі з творчим потенціалом, які б конструктивно підходили до вирішення будь-якої проблеми, вміли нетрадиційним шляхом знаходити відповіді на складні професійні питання, були здатні бачити усі варіанти вирішення педагогічного завдання обрати оптимальний з них.

Наведені аргументи уможливають організацію успішної креативної професійної діяльності вчителя через формування високого рівня внутрішньої мотивації.

Учні внаслідок цього усвідомлюють свою спроможність до самовдосконалення («раніше я не вмів, а тепер уже вмію») і відчують перемогу над собою і своїм невмінням, що, безумовно, стимулює до подальших успіхів в засвоєнні практичних навичок.

Мотивація розвитку творчих здібностей школярів в умовах ситуації успіху включає такі мотиви:

- розвивальні («це – корисно!»);
- ігрові («це – радісно, весело й цікаво!»);
- комунікативно-змагальні («це сприяє спілкуванню з однокласниками та дозволяє продемонструвати мої здібності!»).

Ігрова мотивація формується поступово в процесі перших кількох уроків, внаслідок і чого в учнів з'являється бажання виконувати все складніші завдання, випробувати свої сили та можливості.

Особливо актуальним у цьому контексті в підготовці майбутніх учителів є формування готовності до диференційованого використання творчих завдань на уроках. Адже творчість як процес створення нового передбачає перетворювальну працю дитини, що нероздільно пов'язана з її пізнавальною діяльністю, яка є відображенням об'єктивного світу в свідомості учня.

Процес відображення не є дзеркальним відбиттям дійсності. У процесі творчості не тільки відображаються предмети та явища навколишнього середовища, а й пізнається мета, умови та причини виникнення та існування цих предметів та явищ.

Фази творчого процесу відображають структурно-ступеневу природу механізму творчості. Тут важливою є диференціація творчих завдань.

Як зазначає О. Савченко, «застосування диференційованих завдань на уроках має відповідати основним вимогам. Учитель повинен враховувати загальну готовність дітей до навчальної діяльності та готовність до засвоєння

конкретного матеріалу; уміти передбачати труднощі, які можуть виникнути в дітей під час його засвоєння; у системі уроків використовувати диференційовані індивідуальні та групові завдання; проводити перспективний аналіз завдань [72, с. 2].

Необхідно дбати про комплексне використання різних засобів естетичного впливу, оскільки повноцінний розвиток творчих здібностей молодших школярів під час використання засвоєних знань, умінь і навичок на практиці можливий на основі накопиченого естетичного досвіду, здобутого шляхом сприйманням навколишньої дійсності.

Тому важливо постійно створювати ситуацію успіху, в якій би діти, вдосконалюючи навички творчої діяльності, відчували радість перемоги над собою, що мотивувало б їх до подальших успіхів і звершень.

Учителю потрібно звертати увагу учнів на незвичайні, якісь унікальні явища в довкіллі, у світі природи, що дає дасть поштовх до розвитку образного мислення, фантазії, уяви учнів.

Мотивація є пріоритетним напрямом креативної педагогічної діяльності студентів та їхніх активних, неординарних дій; стрижнем особистості, який зумовлює ціннісні орієнтації, настанови, соціальні очікування, емоції тощо.

Вона виконує регулятивну функцію, яка допомагає становленню педагога. Саме спонукання майбутнього фахівця до розвитку креативних здібностей у молодших школярів проявляється у впевненості самого вчителя проявляти власні креативні здібності в творчій діяльності та передбачити результат розумової роботи, яка ще повинна відтворитися.

Як підкреслює Г. Тарасенко, «сформувані гуманістичний світогляд – головну мету освіти сьогодення – неможливо поза естетичною константою буття. Дитина просто не може не творити, адже це її органіка, спосіб самовираження, шлях до гармонії з довкіллям» [80, с. 18].

Радість є домінантою будь-якої справи. По-справжньому творчо працювати можна лише тоді, коли сам процес праці приносить радість.

У зв'язку з цим виникає потреба в розвитку творчої ініціативи вчителів щодо пошуків нових форм і методів роботи з учнями.

В умовах сучасних реалій в освіті актуалізується потреба переходу від «передачі знань» до «навчання життю».

За словами французького педагога С. Френе, «лише за допомогою свободи можна підготувати до свободи, лише за допомогою співробітництва можна підготувати до соціальної гармонії» (за [44, с. 5]).

Наприклад, сучасний урок у школі повинен бути спрямованим на те, щоб спрогнозувати результативність діяльності кожного учня.

Адже вчитель проєктує педагогічний процес і необхідно його так спланувати, щоб у кожного учня була можливість свою активність та творчість достатньою мірою.

У створеній вчителем ситуації успіху учні стають активними тоді, коли діяльність задовольняє їхні потреби у визнанні, коли в них виникає почуття певної компетентності й радості та задоволення від діяльності.

«Успіх у творчій діяльності – надзвичайно потужне джерело внутрішніх сил дитини, що посилює мотивацію до творчості, народжує енергію для подолання труднощів і стимулює бажання навчатися» [44, с. 16].

Йдеться про таку креативну спрямованість особистості вчителя початкової ланки, яка представляє собою ієрархію найбільш стійких мотивів, котрі спонукають її до засвоєння знань та вмінь нестандартно діяти, сприяють успішному оволодінню ними, і, врешті-решт, забезпечують бажання педагога творити та бути самовідданим справі.

Під формуванням мотиваційних установок молодших школярів у контексті розвитку їхньої креативності розуміємо комплекс факторів впливу на їхню поведінку (різноманітні потреби, інтереси, схильності, почуття, ставлення тощо).

Загалом, як свідчать численні педагогічні дослідження, мотивація породжує активність (навчальної, професійної) діяльності особистості, діє на вибір мети та шляхів її досягнення.

У нашому випадку цікавитиме нас важливий зріз цієї проблеми, а саме завдання вчителя. Воно полягає у можливості формувати прагнення молодших школярів творчо підходити до навчання, виробити потребу в утворенні креативного сенсу професійного зростання.

Організація суб'єкт-суб'єктного спілкування з однокласниками, вчителями, батьками, усвідомлення необхідності самовдосконалення, використання технологій співробітництва позитивно впливають на рушійну силу діяти.

Наведені вище міркування дають нам змогу розглядати формування мотиваційних установок учителів початкової школи до розвитку креативних здібностей учнів як важливу умову.

Мотивувати учнів на творчу роботу – це завдання вчителя. Можна стверджувати, що вчитель виховує не методами і прийомами, а своєю особистістю.

Отже, креативна спрямованість професійної діяльності вчителів початкових класів зумовлює оптимізацію таких напрямів мотивації творчої діяльності молодших школярів:

- збагачення змісту навчання особистісно-орієнтованим, емоційно насиченим матеріалом;
- поєднання навчання з позитивними емоціями (комбінація насолоди з навчальною діяльністю);
- організація комунікативно-спрямованого навчання завдяки використанню інтерактивних технологій;
- створення системи позитивного зворотного зв'язку та визначення етапів навчання (установлення кінцевої мети й найкращих моментів, що можна отримати від затраченого часу на навчання);
- подолання переконань, що обмежують креативну діяльність, та створення нових, що будуть підтримувати (відхід від тлумачень, які гальмують розвиток особистості та її світогляду);
- перетворення мотивації в систему (системність у будь-якій справі полегшує діяльність і допомагає швидкому досягненню бажаної мети).

На забезпечення другої педагогічної умови – формування у молодших школярів позитивної мотивації на творчу діяльність у процесі навчальної гри – було спрямовано такі формувальні заходи:

- педагогічну технологію «Створення ситуації успіху» з метою викликати у дітей почуття успіху та радості від власних досягнень у навчанні та позакласній діяльності;

- ігрові методи та прийоми, зокрема: «Кошик креативних думок» – складаємо свої ідеї в «чарівний кошик», «Акваріум творчих рішень» (як групова гра), «Мікрофон» тощо; ситуативно-рольова гра, інсценування, гра-драматизація, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, театральна мінівистава тощо;

- творчі вправи «Дофантазуємо продовження казки»; «Придумати закінчення певного речення (наприклад, з казки), яке найбільше сподобалося (чи здивувало або вразило)»;

- використання методу «Storytelling» (перекладі з англійської story означає історія, а telling – розповідати). Сторітелінг – це розповідь історій.або складання власної розповіді (наприклад, «Я хотів (чи не хотів) би бути схожим на цього персонажа казки (чи оповідання), тому, що»).

Таким чином, реалізація другої організаційно-педагогічної умови розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності, в основному, спрямована на застосування ігрових форм і методів навчання, а також використання ігрових прийомів у позакласній роботі з молодшими школярами. Адже розвиток кротивності через ігрову діяльність надає учневі свободу вибоу, що є умовою для творчості, створюючи обстановку невимушеності й зацікавленості, моделюючи ситуації успіху.

Третя організаційно-педагогічна умова розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності – розвиток творчого мислення молодших школярів засобами інноваційних освітніх технологій в процесі розвивального навчання, спрямованого на активізацію творчого потенціалу молодших школярів.

Виклики часу потребують уведення педагогічних інновацій в освітній процес, оновлення, осучаснення методів навчання. Об'єктами інновацій є найчастіше проблеми: як підвищити мотивацію навчально-виховної діяльності, як збільшити обсяг навчального матеріалу на занятті, як прискорити темпи навчання, максимально плідно використовувати час тощо.

Дефініція поняття «технологія» пов'язують з такими термінами грецького походження: «techn» – майстерність, техніка та «logos» – поняття, вчення.

У процесуальному значенні технологія пояснює, як зробити, з чого і якими засобами тощо. Ознаками технології вважають стандартизацію, уніфікацію процесу та умови його реалізації. Головна проблема, яку розв'язують за допомогою технології, – це керованість процесом навчання.

Технологія навчання орієнтована на гарантоване досягнення цілей та ідею повного засвоєння. Недоліком цієї технології є орієнтація на навчання репродуктивного типу, а також нерозробленість мотивації навчальної діяльності, ігнорування особистості, її внутрішнього світу.

У площині наукових досліджень існують різні підходи до визначення поняття «педагогічна технологія», зокрема:

– це «комплекс засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання та виховання, що дозволяють успішно реалізувати поставлені освітні цілі; педагогічна технологія передбачає відповідне наукове проектування, за якого ці цілі ставлять досить однозначно і зберігають можливість об'єктивних поетапних вимірювань та підсумкового оцінювання досягнутих результатів» (Г. Браун [93 с. 359]);

– це «системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їхніх взаємодій, що мають своїм завданням оптимізацію форм освіти» (З. Шевців [87, с. 45]);

Складається педагогічна технологія з приписів способів діяльності (дидактичні процеси), умов, в яких ця діяльність має втілюватися (організаційні форми навчання) і засобів здійснення цієї діяльності. З дидактичного погляду

проектування педагогічна технологія – це розробка прикладних методик, що описують реалізацію педагогічної системи за її окремими елементами. Вибір педагогічної технології визначається особливостями дидактичного завдання.

Кожній педагогічній технології притаманні:

1) концептуальність, тобто опертя на певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітньої мети;

2) системність, тобто всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок всіх його частин, цілісність;

3) можливість управління, що передбачає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапну діагностику, варіювання засобами та методами з метою корекції результатів;

4) ефективність, що означає, що сучасні педагогічні технології існують в конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту освіти;

5) відтворюваність – можливість використання (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших ідентичних освітніх закладах, іншими суб'єктами;

6) візуалізація (характерна для окремих технологій), що передбачає конструювання та застосування різноманітних дидактичних матеріалів й оригінальних наочних посібників.

Педагогічна технологія – це не просто дослідження у сфері використання технічних засобів навчання або комп'ютерів; це дослідження, яке проводиться з метою виявлення принципів і розробки прийомів оптимізації освітнього процесу шляхом аналізу факторів, які підвищують освітню ефективність, конструювання і застосування прийомів і матеріалів, а також оцінювання методів, які застосовуються.

Саме активність учня визнається основою досягнення розвиваючих цілей навчання – знання не передається в готовому вигляді, а будується самим учнем у процесі пізнавальної, дослідницької діяльності.

Мотивація розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах ситуації успіху включає такі мотиви:

- розвивальні («це – дуже цікаво!»);
- ігрові («це – радісно, весело!»)
- комунікативно-змагальні («це сприяє дружбі, спілкуванню з однокласниками та дозволяє продемонструвати мої здібності!»).

Ігрова мотивація формується поступово в процесі перших кількох уроків, внаслідок і чого в учнів з'являється бажання виконувати все складніші завдання, випробувати свої сили та можливості.

Особливо актуальним у цьому контексті є диференційоване використання творчих завдань на уроках.

Адже творчість як процес створення нового передбачає перетворювальну працю дитини, що нероздільно пов'язана з її пізнавальною діяльністю, яка є відображенням об'єктивного світу в свідомості дитини.

Процес відображення не є дзеркальним відбиттям дійсності. У процесі творчості не тільки відображаються предмети та явища навколишнього середовища, а й пізнається мета, умови та причини виникнення та існування цих предметів та явищ.

Фази творчого процесу відображають структурно-ступеневу природу механізму творчості. Тут важливою є диференціація творчих завдань.

Тому важливо постійно створювати ситуацію успіху, в якій би діти, вдосконалюючи навички творчої діяльності, відчували радість перемоги над собою, що мотивувало б їх до подальших успіхів і звершень.

Учителю потрібно звертати увагу учнів на незвичайні, якісь унікальні явища в докільлі, у світі природи, що дає дасть поштовх до розвитку образного мислення, фантазії, уяви молодших школярів.

На забезпечення третьої організаційно-педагогічної умови розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності – розвиток творчого мислення молодших школярів засобами інноваційних освітніх

технологій в процесі розвивального навчання, спрямованого на активізацію творчого потенціалу молодших школярів – було спрямовано такі заходи:

- творчі завдання на уроках: інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; мистецької освітньої галузі; мовно-літературної освітньої галузі тощо;

- позакласна діяльність (бесіди, ранкове коло, віртуальні подорожі, колективні творчі проєкти тощо), зміст якої сприяв розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності.

- використання індивідуальних і колективних творчих завдань, що заохочують прояв креативності молодших школярів та їхні вміння працювати в команді;

- ситуативні вправи, спрямовані на розвиток творчого мислення дітей, творчий підхід до вирішення завдань тощо;

- завдання на кшталт: «Давайте уявимо...» (на прикладі певної незвичайної ситуації) тощо;

- проблемні завдання, що потребують творчого бачення проблеми та шляхів її вирішення;

- складання задачі за даним виразом;

- складання розповіді за малюнком;

- виконання вправи різними способами;

- створення власних проєктів.

Таким чином, результативність упровадження формувальних заходів з метою реалізації педагогічних умов розвитку творчого мислення молодших школярів (ефективна діагностика розвиненості творчого мислення учнів молодших класів; активізація пізнавальної діяльності молодших школярів; створення творчо спрямованого освітнього середовища; моделювання ситуацій успіху в навчальній та позакласній діяльності молодших школярів).

2.2. Хід та результати педагогічного експерименту з перевірки ефективності організаційно-педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності

Педагогічний експеримент було проведено з учнями 3-А та 3-Б класів Миколаївського ліцею Губинської селищної ради Новомосковського району Дніпропетровської області.

Методи дослідження, що використовувалися під час педагогічного експерименту подано в таблиці 2. 3.

Таблиця 2.3

Методи дослідження, що використовувалися під час педагогічного експерименту

Методи	Об'єкт вивчення
Опитування (анкетування, бесіда)	Мотиви навчання та творчих видів діяльності молодших школярів, прагнення до новизни, зацікавленість новими видами діяльності, наближеними до творчості.
Самооцінка, самоаналіз, метод рейтингу	Самооцінка творчих можливостей молодших школярів, уміння вибирати види завдань, які найбільше задовольняють їхні потреби у творчій самореалізації та відповідають креативним можливостям учнів початкових класів.
Педагогічне тестування	Ціннісне ставлення молодших школярів до творчої діяльності; рівень сформованості готовності до реалізації власних творчих здібностей.
Спостереження	Фактична участь молодших школярів у креативно спрямованих формах освітнього процесу та позааудиторної роботи; рівень творчого самовиявлення, активність та індивідуальні можливості учнів, самостійність і прагнення до особистісно-творчого самовиявлення.

Експеримент	Спрямованість молодших школярів на реалізацію своїх творчих здібностей та креативних можливостей; здатність до творчої діяльності; творчий підхід до виконання навчальних завдань; експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів.
-------------	---

На констатувальному етапі педагогічного експерименту проведено попередню діагностику креативності молодших школярів в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах.

Діагностика на констатувальному етапі експерименту засвідчила приблизно однакові показники в обох групах.

На виявлення місця творчих здібностей молодших школярів у розвитку їхньої креативності експериментальної та контрольної груп серед учителів початкових класів та батьків учнів 3-А та 3-Б класів проводилося анкетування.

За результатами проведеного анкетування було встановлено, що серед опитаних 28% респондентів у переліку цінностей, що впливають на розвиток креативності молодших школярів на 1–5 місця поставили саме творчі здібності або творчі можливості:

- повні уявлення про креативність молодших школярів засвідчили 15% опитаних;
- неповні уявлення про про креативність молодших школярів – 9% опитаних;
- фрагментарні уявлення про відсоток опитаних засвідчили 4% опитаних (табл. 2.4).

У складі креативності 55% респондентів поставили творчі здібності від 6 до 10 (25% опитаних – з повними уявленнями про креативність молодших школярів, 24% – неповні уявлення, 6% – фрагментарні уявлення).

Уявлення викладачів про креативність молодших школярів

Творчі здібності у креативності молодших школярів	Відсотки	Знання про креативність молодших школярів		
		Повні	Неповні	Фрагментарні
11–15	17%	5%	7%	5%
6–10	55%	25%	24%	6%
1–5	28%	15%	9%	4%

Серед 17% опитаних 5% з них засвідчили повні уявлення про креативність молодших школярів.

Так з усієї кількості досліджуваних 7% опитаних мали неповні уявлення про креативність, 5% респондентів – фрагментарні уявлення про креативність молодших школярів (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Творчі здібності у креативності молодших школярів

Креативність у системі цінностей	Відсотки	Знання про творчість		
		Повні	Неповні	Фрагментарні
11–15	42%	0%	19%	23%
6–10	30%	16%	8%	6%
1–5	27%	8%	14%	5%

Оскільки здатність до глибокого творчого мислення сприяє розвитку креативності молодших школярів, формуванню у них здібності бачити проблеми, на констатувальному етапі експерименту (в результаті тестування) нами було визначено рівень сформованості цієї здібності в учнів (табл. 2.6).

Рівень сформованості креативності молодших школярів на констатувальному етапі педагогічного експерименту, %

Рівень	3-А клас (ЕГ)	3-Б клас (КГ)
Високий	5%	12%
Середній	38%	40%
Низький	57%	48%

Оскільки здатність до глибокого критичного і творчого мислення сприяє формуванню у молодших школярів здібності бачити проблеми, на констатувальному етапі експерименту (в результаті тестування) нами було визначено рівень сформованості цієї здібності (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Рівень сформованості у молодших школярів здібності бачити проблеми на констатувальному етапі педагогічного експерименту

Рівень	3-А клас (ЕГ)	3-Б клас (КГ)
Високий	6%	8%
Середній	38%	40%
Низький	57%	48%

Творча самореалізація молодших школярів передбачає:

- вміння реалізувати власні творчі можливості в навчальній та позакласній діяльності, наявність власних поглядів, думок, позиції тощо;
- спроможність підвищувати свій культурний рівень;
- вимогливість до себе, відповідальність, наполегливість.

Доброзичливість передбачає привітність, дбайливість, вміння добирати необхідний стиль спілкування. Колегіальність проявляється в уміннях працювати

в команді, тактовно звертати увагу колег на недоліки, адекватно приймати зауваження.

Слід зазначити, що в процесі констатувального етапу експерименту було розроблено й формувальні заходи на забезпечення педагогічних умов: створення творчого освітнього середовища в початкових класах; формування у молодших школярів позитивної мотивації на творчу діяльність у процесі навчальної гри; активізація творчих здібностей молодших школярів шляхом застосування інноваційних освітніх технологій.

Результати, одержані у процесі діагностики розвитку креативності молодших школярів на констатувальному етапі педагогічного експерименту дали змогу визначити спрямованість на творчу діяльність, пізнання феномену творчості, розвиток творчого мислення учнів, визначення індивідуального шляху реалізації їхніх творчих здібностей.

На контрольному етапі експерименту після проведення формувальних заходів було здійснено порівняльну характеристику динаміки в рівнях сформованості особистісно-ціннісного компонента креативності молодших школярів в експериментальній та контрольній групах.

У таблиці 2.8 наочно представлено результати порівняльного аналізу. Як свідчать дані таблиці, в ЕГ простежується позитивна динаміка, в КГ суттєвих позитивних змін не сталося.

Таблиця 2.8

**Рівні сформованості особистісно-ціннісного компонента креативності
молодших школярів на контрольному етапі експерименту**

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Особистісно-ціннісний	Контрольний	ЕГ	32%	51%	17%
		КГ	21%	37%	42%

При порівнянні даних в ЕГ та КГ з'ясовано, що на контрольному етапі показник високого рівня сформованості особистісно-ціннісного компонента готовності майбутніх учителів до розвитку творчих здібностей учнів на контрольному етапі педагогічного експерименту в ЕГ простежувалася суттєва позитивна динаміка.

Так, на 15% збільшилася кількість молодших школярів з високим рівнем особистісно-ціннісного компонента, на 12% зріс показник середнього рівня, в КГ ці показники залишилися майже без змін.

Рівні сформованості мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів до розвитку творчих здібностей учнів наведено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

**Рівні сформованості мотиваційного компонента креативності
молодших школярів на контрольному етапі експерименту**

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	Контрольний	ЕГ	32%	47%	21%
		КГ	24%	35%	41%

При порівнянні кількісних показників ЕГ та КГ дійшли висновку, що на контрольному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі простежувалася суттєва динаміка: так, у 1,5 рази (на 15%) збільшилася кількість учнів з високим рівнем сформованості мотиваційного компонента креативності молодших школярів.

На 7% зріс показник середнього рівня, а також спостерігалася значне зменшення показника низького рівня: він став на 14% меншим, ніж на констатувальному етапі експерименту.

Динаміку показників за рівнями сформованості мисленнєво-креативного компонента креативності молодших школярів наведено в таблиці 2.10.

**Рівні сформованості мисленнєво-креативного компонента креативності
молодших школярів на контрольному етапі експерименту**

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Мисленнєво-креативний	Контрольний	ЕГ	37%	52%	11%
		КГ	24%	48%	28%

Порівнюючи кількісні показники ЕГ та КГ, можна спостерігати суттєву динаміку в ЕГ: так, на 18% збільшилася кількість студентів з високим рівнем сформованості мисленнєво-креативного компонента готовності майбутніх учителів до розвитку творчих здібностей учнів, на 15% зріс показник середнього рівня, а також спостерігалось значне зменшення показника низького рівня: він став на 17% меншим, ніж на констатувальному етапі експерименту.

Це підкреслює ефективність застосованих в ЕГ формувальних заходів, проведених у процесі педагогічного експерименту. В контрольній групі показники майже не змінилися.

Результати діагностики творчо-діяльнісного компонента креативності молодших школярів в після проведення формувальних заходів, окреслених у пп. 2.3 на контрольному етапі представлено в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

**Рівні сформованості творчо-діяльнісного компонента креативності
молодших школярів на контрольному етапі експерименту**

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Творчо-діяльнісний	Контрольний	ЕГ	38%	85%	8%
		КГ	23%	57%	20%

Діагностика творчо-діяльнісного компонента креативності молодших школярів на контрольному етапі також засвідчила значну динаміку в ЕГ.

Так, на 17% збільшилася кількість учнів з високим рівнем сформованості творчо-діяльнісного компонента креативності молодших школярів, на 14% зріс показник середнього рівня, а ще спостерігалось значне зменшення показника низького рівня: він став на 28% меншим, ніж на констатувальному етапі експерименту.

У КГ теж відбулися зміни, але не суттєві: на 5% збільшилася кількість студентів з високим рівнем сформованості творчо-діяльнісного компонента креативності молодших школярів, на 8% зріс показник середнього рівня, на 13% зменшився показник низького рівня.

У процесі дослідження виявлено, що ефективності процесу розвитку креативності молодших школярів сприяє застосування творчо спрямованих методів навчання, творчих завдань.

З метою кількісної перевірки ефективності вжитих заходів і впроваджених педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів здійснено порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного етапів експерименту.

Для цього було проведено контрольний зріз стану сформованості структурних компонентів креативності молодших школярів експериментальної контрольної груп за тією ж методикою, що була визначена для діагностичної роботи на констатувальному етапі педагогічного експерименту.

Після повторного діагностування креативності молодших школярів ЕГ та КГ отримано показники, що засвідчили ефективність упровадження визначених педагогічних умов (табл. 2.12).

За підсумками контрольного етапу дослідження дійшли висновків: в експериментальній групі високий рівень особистісно-ціннісного компонента було визначено у 40% учасників; середній – у 56% студентів, низький рівень – 4% респондентів експериментальної групи.

**Рівні сформованості компонентів креативності молодших
школярів у динаміці**

№ п/ п	Компоненти	Етап експерименту	Група	Рівні		
				Високий	Середній	Низький
1.	Особистісно- ціннісний	Констатуваль- ний	ЕГ	10%	42%	48%
			КГ	9%	41%	50%
		Контрольний	ЕГ	40%	56%	4%
			КГ	10%	44%	46%
2.	Мотиваційний	Констатуваль- ний	ЕГ	33%	35%	32%
			КГ	31%	36%	33%
		Контрольний	ЕГ	55%	43%	2%
			КГ	33%	37%	30%
3.	Мисленнєво- креативний	Констатуваль- ний	ЕГ	9%	44%	47%
			КГ	9%	41%	50%
		Контрольний	ЕГ	34%	61%	5%
			КГ	8%	47%	45%
4.	Творчо- діяльнісний	Констатуваль- ний	ЕГ	9%	31%	60%
			КГ	9%	30%	61%
		Контрольний	ЕГ	29%	66%	5%
			КГ	10%	64%	26%

У молодших школярів контрольної групи особистісно-ціннісний компонент має такі рівні сформованості креативності: високий – у 10% учнів, середній – у 44% молодших школяр, низький – в 46% учнів.

Показники сформованості мотиваційного компонента в експериментальній групі мали такий вигляд: високий рівень – 55%, середній – 43%, низький – 2%.

У контрольній групі високий рівень виявили 33% учнів, середній – 37% молодших школярів, низький – 30% учнів, які не володіють механізмами творчого розвитку.

Показники сформованості мисленнєво-креативного компонента креативності в експериментальній групі засвідчили позитивну динаміку зростання: високий рівень встановлено у 34% учнів, середній – у 61%, низький рівень – у 5%.

У контрольній групі значних змін не зафіксовано: високий рівень виявлено у 8% учнів; середній – у 47% молодших школярів; низький – у 45%. У багатьох учасників цих груп виявився низький ступінь саморегуляції творчої діяльності.

Показники сформованості творчо-діяльнісного компонента в експериментальній групі також засвідчив результативність забезпечення педагогічних умов і позитивну динаміку: високий рівень встановлено у 29% учнів, середній – у 66%, низький рівень – у 5%.

У контрольних групах зафіксовано такі результати: високий рівень виявлено у 10% учнів; середній – у 64% молодших школярів; низький – у 26% учнів.

Розвиток творчо-діяльнісного компонента креативності молодших школярів зумовлює вдосконалення креативних умінь та навичок дітей, сприяє розвитку їхнього творчого мислення, здатності генерувати нові ідеї, прогнозувати результати творчої діяльності; активізує потребу в креативності та готовність до творчого самовираження.

Отримані в результаті формувального етапу педагогічного експерименту дані дають можливість визначити рівні розвитку компонента готовності учнів до розвитку творчих здібностей учнів в ЕГ та КГ за результатами проведеної експериментальної роботи.

Високий рівень сформованості компонентів креативності молодших школярів визначався за:

– характером підходу (творчий/нетворчий) до вирішення поставлених навчальних завдань;

- здатністю до творчого мислення;
- умінням аргументувати власну думку;
- чіткою сформованою системою духовних цінностей;
- ступенем толерантності;
- рівнем емпатійності;
- розвитком культури діалогу;
- прагненням до творчої взаємодії;
- повагою до результатів їхньої творчої діяльності;
- доброзичливістю, здатністю знаходити компроміс;
- прагненням до взаємозбагачення досвідом творчого самовираження;
- умінням творчо співпрацювати в групі над створенням проєктів;
- самостійністю у виконанні творчих завдань.

Середній рівень креативності молодших школярів характеризується зацікавленням творчими видами навчальної діяльності та власною участю в обміні інформацією, у створенні групових творчих проєктів, але без прояву абсолютної самостійності, з певною пасивністю; намагання знайти аргументи, щоб довести власну думку; намагання слухати і чути співрозмовника; здатністю знаходити компроміс: емоційною стриманістю; толерантністю.

Для низького рівня креативності молодших школярів показниками є: бажання вислухати, але невміння почути і зрозуміти думку співрозмовника; розуміння творчої діяльності як простого відтворювального виконання завдань; орієнтація на сприйняття зрозумілих ідей; відсутність творчого підходу до вирішення проблем й оригінальності думок тощо.

Таким чином, проведено діагностику креативності молодших школярів. Результати педагогічного експерименту підтвердили ефективність визначених організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності.

У результаті впровадження формувальних заходів на контрольному етапі експерименту було отримано показники, наведені в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Динаміка розвитку креативності молодших школярів

Група	Рівні креативності молодших школярів		
	Високий	Середній	Низький
	За результатами констатувального етапу експерименту		
ЕГ	16%	39%	45%
КГ	15%	40%	45%
	За результатами контрольного етапу експерименту		
ЕГ	39%	56%	5%
КГ	18%	44%	38%

Отже, педагогічний експеримент довів ефективність організаційно-педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності: 1) моделювання творчо спрямованого освітнього середовища в початкових класах; 2) формування у молодших школярів позитивної мотивації на творчу діяльність у процесі навчальної гри; 3) розвиток творчого мислення молодших школярів засобами інноваційних освітніх технологій в процесі розвивального навчання, спрямованого на активізацію творчого потенціалу молодших школярів.

ВИСНОВКИ

1. Висвітлено теоретичні засади розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності. Креативність є загальною властивістю особистості, яка проявляється під час творчого процесу як здатність породжувати різноманітний, соціально важливий, оригінальний продукт і продуктивні шляхи його застосування; здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях; властивість, яка реалізується лише за сприятливих умов середовища на високому рівні в різних галузях людської діяльності протягом свого життя. Предмети креативності можуть бути створені ще в дитячому віці, в процесі творчої діяльності. В цьому контексті важливими є зауваження вчених про інвенції – як «природний шлях розвитку творчості, спонтанні відхилення в ході діяльності, що виникають у процесі наслідування. У креативності значна роль належить відкриттям невідомого, створенню нового, подоланню стереотипів і шаблонів. При цьому визначними у творчості є розвиток, виникнення нових структур, нового знання, нових способів діяльності, адже творчість – це необхідна умова розвитку матерії, її нових форм, разом з виникненням, яких змінюються і форми творчості. Творчість є культурно-історичним явищем, яке вивчалось упродовж багатьох століть, але наразі залишається ще не достеменно дослідженим, що, на наш погляд, пояснюється невичерпністю, безмежністю і неосяжністю самого феномена і можливостей людини

2. Проаналізовано структуру креативності особистості молодшого школяра. Складниками креативності молодших школярів визначено: творчий підхід учнів до вирішення навчальних завдань; мотивацію учнів до творчого самовиявлення; відчуття новизни та зацікавлення всім новим; творчі можливості та творчі здібності; критичне та творче мислення; вміння самостійно генерувати оригінальні ідеї; нестандартні підходи до вирішення проблем; зацікавлення процесом творчої діяльності; готовність передбачати результати власної творчої діяльності. Визначено чотири структурні компоненти креативності молодших

школярів – особистісно-ціннісний, мотиваційний, мисленнєво-креативний, творчо-діяльнісний. Окреслено основні чинники впливу на розвиток креативності молодших школярів: освітнє середовище; творчі можливості учнів; творча індивідуальність учителя; мотивація учнів.

3. Визначено методичне забезпечення розвитку креативності молодших школярів в освітньому процесі початкової школи. Підкреслюється, що головним завданням навчальної та виховної діяльності у Новій українській школі є виховання інноватора та громадянина, який вмє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини, який має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готовий до свідомого життєвого вибору та самореалізації; формування компетентну особистість учня; розвиток інтелектуальних здібностей дитини, навичок самостійного набуття знань, креативності. Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності: моделювання творчо спрямованого освітнього середовища в початкових класах; формування у молодших школярів позитивної мотивації на творчу діяльність у процесі навчальної гри; розвиток творчого мислення молодших школярів засобами інноваційних освітніх технологій в процесі розвивального навчання, спрямованого на активізацію творчого потенціалу молодших школярів.

4. Обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність організаційно-педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності. З метою забезпечення першої організаційно-педагогічної умови – моделювання творчо спрямованого освітнього середовища в початкових класах – було впроваджено такі формувальні заходи: круглий стіл «Коло педагогічних ідей про створення креативного освітнього середовища»; майстер-клас «Допомагаємо учням проявити свої креативні здібності»; батьківські зустрічі на тему «Як заохочувати дитячу креативність». На реалізацію другої організаційно-педагогічної умови – формування у молодших школярів позитивної мотивації на творчу діяльність у процесі навчальної гри – було впроваджено такі формувальні заходи: педагогічну

технологію «Створення ситуації успіху» з метою викликати у дітей почуття успіху та радості від власних досягнень у навчанні та позакласній діяльності; ігрові методи та прийоми, зокрема: «Кошик креативних думок» – складаємо свої ідеї в «чарівний кошик», «Акваріум творчих рішень» (як групова гра), «Мікрофон» тощо; ситуативно-рольова гра, інсценування, гра-драматизація, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, театральна мінівистава тощо; творчі вправи «Дофантазуємо продовження казки»; «Придумати закінчення певного речення (наприклад, з казки), яке найбільше сподобалося (чи здивувало або вразило)»; використання методу «Storytelling» (перекладі з англійської story означає історія, а telling – розповідати). Сторітелінг – це розповідь історій або складання власної розповіді (наприклад, «Я хотів (чи не хотів) би бути схожим на цього персонажа казки (чи оповідання), тому, що»). На реалізацію третьої організаційно-педагогічної умови – розвиток творчого мислення молодших школярів засобами інноваційних освітніх технологій в процесі розвивального навчання, спрямованого на активізацію творчого потенціалу молодших школярів – було спрямовано такі формувальні заходи: творчі завдання на уроках: інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; мистецької освітньої галузі; мовно-літературної освітньої галузі тощо; позакласна діяльність (бесіди, ранкове коло, віртуальні подорожі, колективні творчі проєкти тощо), зміст якої сприяв розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності; використання індивідуальних і колективних творчих завдань, що заохочують прояв креативності молодших школярів та їхні вміння працювати в команді; ситуативні вправи, спрямовані на розвиток творчого мислення дітей, творчий підхід до вирішення завдань тощо; завдання на кшталт: «Давайте уявимо...» (на прикладі певної незвичайної ситуації) тощо; проблемні завдання, що потребують творчого бачення проблеми та шляхів її вирішення; складання задачі за даним виразом; складання розповіді за малюнком; виконання вправи різними способами; створення власних проєктів. Окреслено хід констатувального та контрольного етапів педагогічного експерименту, в якому взяли участь учні 3-А та 3-Б класів Миколаївського ліцею Губинської селищної ради Новомосковського

району Дніпропетровської області. Проведено діагностику креативності молодших школярів. Результати педагогічного експерименту підтвердили ефективність визначених організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності.

Отже, мети дослідження досягнуто, завдання виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В., Бондар В. Модернізація педагогічної освіти відповідно до викликів ХХІ століття. *Вища освіта України*. 2009. № 4. С. 17–23.
2. Бахарєва Л. М. Інтеграція навчальних занять у початковій школі на красзнавчої основі. *Початкова школа*. 1991. № 8. С. 48–51.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1. : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
4. Бібік Н. Гра в навчанні молодших школярів: варіативність підходів до застосування. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 3. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/692/759> (дата звернення: 26.06.2023).
5. Бібік Н. М. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
6. Білінський А. М. Творче освітньо-інформаційне середовище як чинник розвитку особистості вчителя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка* / гол. ред. Г. Терещук ; редкол.: Л. Вознюк, В. Кравець, В. Мадзігон [та ін.]. Тернопіль, 2012. №2. С. 15–21.
7. Ведмідь О. Самостійна робота як засіб пізнавальної діяльності молодших школярів : наукова конференція. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/546> (дата звернення: 24.06.2023).
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
9. Вербєць В. В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Рівне, 2005. 495 с.
10. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. 2-е вид. Київ : Каравела, 2008. 400 с.

11. Гончаренко С., В. Кушнір, Г. Кушнір. Методологічні особливості наукових поглядів на педагогічний процес. *Шлях освіти*. 2008. № 4 (50). С. 2–10.
12. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
13. Давиденко А. Науково-дослідницька діяльність учнів – членів Малої академії наук України : посібник для вчителів та учнів. Чернігів : РВВ-ЧОІППО, 2001. 38 с.
14. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ : Райдуга, 1994. 61 с.
15. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.07.2023).
16. Джо Гілфорд. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 26.05.2023).
17. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. 3-тє видання : підручник. Рівне : Волинські обереги, 2015. 304 с.
18. Доценко С. О. Іващенко М. В. Щербакова О. О. Розвиток творчої уяви учнів у контексті STEM-освіти. *Nastolení moderní vědy, Nastolení moderní vědy po Pedagogické vědy. Filologie. Psychologie a sociologie* : materiály XIII Mezinárodní vědecko-praktická konference (Praha 22–30 zaří, 2017). Praha, Publishing House «Education and Science», 2017. S. 54–57.
19. Доценко Д. Розвиток творчих здібностей учнів початкової школи у процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу (теоретичні та методологічні засади) : монографія. Харків : «Мітра», 2018. 380 с.
20. Доценко С. О. Творчі методи прийняття ефективних рішень *Професійна освіта: методологія, теорія та технології* : зб. наук. праць / ред. Колегія І. І. Доброскок (голов. ред) та ін. Київ : Педагогічна думка, 2017. Вип. 6. С. 32–47.
21. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць* / за заг. ред.

О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12–28.

22. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

23. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Серія: Золота педагогічна скарбниця / за ред. Н. П. Наволокової. Київ : Основа. 176 с.

24. Естетика: словник найбільш уживаних термінів (українською та російською мовами / уклад. Г. Г. Гуріна. Харків : ХДАК, 2005. 91 с.

25. Запорожченко Т., Дещенко Н. Роль самостійної роботи у процесі формування математичної компетентності учнів початкової школи. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія : Педагогіка. Психологія.* 2023. Вип. 3. URL: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/ped-psyh/article/view/60> (дата звернення: 18.06.2023).

26. Звірко О. Формування та розвиток творчих здібностей школярів. URL: <https://www.slideshare.net/OksanaZvirko/oks/ss-71868833> (дата звернення: 02.07.2023).

27. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень : колективна монографія / за ред. В. Моляко, О. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.

28. Зязюн І. А. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки.* 2011. Т. 1, Вип. 33. С. 22–27.

29. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії : навчальний посібник. Київ, 1997. 302 с.

30. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук. метод. посібник / І. А. Зязюн ; Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ : [б. в.], 2000. 312 с.

31. Зязюн І. А. Технологізація освіти як історична неперервність. *Неперервна професійна освіта.* 2001. Вип. 1. С. 73–85.

32. Клименко М. В. Впровадження інтегрованого навчання в початкових класах в умовах реалізації НУШ. URL:

file:///C:/Users/yakim/Downloads/1%20(1).pdf (дата звернення: 26.09.2023).

33. Клименко В. Психологічна підтримка творчості учня. *Психолог*. 2002. № 46–47. С. 52–60.

34. Клименко В. В. Психологія творчості : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.

35. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. (із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV від 3 вересня 2019 року № 27-IX). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html (дата звернення: 26.05.2023).

36. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету міністрів України № 988-р. від 14 грудня 2016 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934> (дата звернення: 11.08.2023 р.).

37. Коменський Ян Амос. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

38. Кудла М. В. Розвивальне освітнє середовище у початковій школі як фактор становлення успішної особистості. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_2/19.pdf (дата звернення: 15.08.2023).

39. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. Київ : Знання-Прес, 2003. 418 с.

40. Кучма С. О. Розвиток творчого мислення учнів початкових класів. URL: https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/39691/ (дата звернення: 27.04. 2023).

41. Ларіонова Н. Б., Стрельцова Н. М. Інтегративний підхід : актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.

42. Мазуровська О. В. Розвиток творчого мислення учнів : методичний посібник. Вінниця : ММК, 2016. 38 с.

43. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів : теорія і технологія.

Київ : Стилос, 2006. 543 с.

44. Методи і прийоми розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів початкових класів : методичний посібник / упорядник М. П. Крилевець. Полтава : ПОШПО, 2009. 92 с.

45. Моляко В. О., Музика Л. О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир : Рута, 2006. 320 с.

46. Моляко В. О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 8. С. 1–4.

47. Моляко В. О. Психологічні проблеми конструювання образу світу (загальні положення робочої концепції). Актуальні проблеми психології. Т. 12. Психологія творчості. Вип.. 24. С. 5–18. URL: https://lib.iitta.gov.ua/712722/2/12_24-pages-5-18.pdf (дата звернення: 16.04.2023).

48. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / уклад. І. А. Зязюн, О. М. Семашко. *Рідна школа*. 1995. № 12. С. 29–52.

49. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. Київ : Освіта, 2001. № 38. С. 2–4.

50. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html> (дата звернення: 16.04.2023).

51. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. Київ : Знання, 2005. 319 с.

52. Ніколаєнко С. М. Нова стратегія освіти України. *Вісник післядипломної освіти*. 2010. Вип. 2. С. 105–121.

53. Ніколаєнко С. М. Проблеми освіти : науково-методичний збірник. Київ : [б. в.], 2007. 130 с.

54. Нісімчук А. С. Педагогіка : підручник. Київ : Атака, 2007. 344 с.

55. Огляд інтерактивних методів. URL: <http://multycourse.com.ua/ua/page/19/69> (дата звернення: 02. 08.2023).

56. Павленко В. В. Розвиток креативності молодших школярів : монографія / за ред. проф. О. Є. Антонової. Житомир, 2017. 158 с.

57. Павленко В. В. Проблемні ситуації: поняття і типи. *Нові технології навчання* : зб. наук. праць Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України. 2014. Вип.83. С. 196–202.

58. Павленко В. В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема. *Проблеми освіти* : науково-методичний збірник праць Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 152–158.

59. Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М. Д. Київ : Педагогічна думка, 2001. 514 с.

60. Приходченко К. Формування особистісних якостей навчаючих у творчому освітньо-виховному середовищі навчального закладу. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2011. №1 (8). С. 42–46.

61. Про виховання дітей та молоді : Закон України. *Освіта України*. 2004. 14 вереня. С. 4–6.

62. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи : Наказ МОН від 23.03.2018 № 283. URL: <https://imzo.gov.ua/2018/03/25/nakaz-mon-vid-23-03-2018-283-pro-zatverdzhennya-metodychnyh-rekomendatsij-schodo-orhanizatsiji-osvitnoho-prostoru-novoji-ukrajinskoji-shkoly> (дата звернення: 26.05.2023).

63. Про освіту : Закон України. від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 24.06.2023).

64. Про охорону дитинства : Закон України із змінами, внесеними згідно із Законами № 3109-III від 07.03.2002 ... № 720-IX від 17.07.2023/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 21.08.2023).

65. Равлюк Т. Діагностика та раннє виявлення творчих здібностей учнів. *Вісник Львівського університету*. 2005. Вип. 20. С. 112–118.

66. Рагозіна В. Теоретичний аспект проблеми творчих здібностей. *Творчість, духовність, гуманізм в просторі освіти* : збірник доповідей науково-

практичної конференції. Вінниця : «Універсум-Вінниця», 1998. С. 127–132.

67. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посібник. Київ : ІЗМН, 1996. 236 с.

68. Роменець Володимир Андрійович. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 557.–742 с.

69. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посібник. 2-ге вид, доп. Київ : Либідь, 2001. 288 с.

70. Сазоненко Г. С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею). Київ : Гнозис, 2004. 684 с.

71. Сарапулова Є. Г., Панченко Т. Д. Самопізнання та етика спілкування як засобом формування комунікативних вмінь у представників молодого покоління. *Педагогіка толерантності*. 2008. № 3 (45). С. 57–65.

72. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник для студентів пед. фак. Київ : Грамота, 2012. 504 с.

73. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. Київ : Полиграфкнига, 1996. 406 с.

74. Січко І. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у педагогічній системі В. О. Сухомлинського. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2006. Випуск 123 (I). С. 236–239.

75. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. Київ : ЕксОБ, 2004. 304 с.

76. Станіславська Г. П. Розвиток творчих здібностей школярів. Тернопіль, 2007. 64 с.

77. Столяр Г. І. Сучасні педагогічні технології: досвід та інновації. *Початкова освіта: сучасні перспективи розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2018. С. 222–223.

78. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. Київ, 1976. Т 2. 554 с.

79. Столяр Г. І. Сучасні педагогічні технології: досвід та інновації. *Початкова освіта: сучасні перспективи розвитку* : матеріали Всеукраїнської

науково-практичної конференції. 2018. С. 222–223.

80. Тарасенко Г., Прушківська О. Любов помножити на творчість. *Початкова школа*. 1999. № 9. С. 18–21.

81. Тверезовська Н., Філіппова Л. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови». *Нова педагогічна думка*. 2009. № 3. С. 90–92.

82. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості. Київ : Марич, 2009. 232 с.

83. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура школяра : шляхи сходження : монографія. Житомир : вид-во ПП «Рута», 2008. 300 с.

84. Ткаченко К. Г. Теоретичні основи методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Modern Directions of Theoretical and Applied Researches*. 2013. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2013> (дата звернення: 12.08.2023).

85. Ткач Р. В. Психологічні особливості творчої активності особистості. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 1999. 24 с.

86. Швидич О. В. Ігрові технології навчання в початковій школі. Педагогічні науки. URL: http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/489/1/Pylyp_tz_6.pdf. (дата звернення: 26.07.2023).

87. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2012. 246 с.

88. Шевцова Г. Г. Молодший шкільний вік: традиції та інновації в дослідженнях. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Вип. LXVIII. м. Херсон, ХДУ, 2015. С. 134–138.

89. Шкарабура Я. Дидактична гра як засіб активізації навчальної діяльності молодших школярів. 265 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/715681/1/Shkarabura_19_DTIP_Konf.pdf (дата звернення: 26.06.2023).

90. Шульга А., Маковійчук О. Реалізація міжпредметних зв'язків на уроках образотворчого мистецтва у початковій школі. *Проблеми освіти*. Вип. 1 (98). Чернівці. 2023. URL: <file:///C:/Users/yakim/Downloads/95-Article%20Text-175-1-10->

20230627.pdf (дата звернення: 26.05.2023).

91. Яцина С. М. Реалізація інтегрованих міжпредметних зв'язків на уроках рідної мови в Новій українській школі. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. 2021. Випуск № 2. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4280/4553> (дата звернення: 26.05.2023).

92. Яців Н. М. Методична розробка. Інноваційна технологія «Лепбук». URL: <https://vseosvita.ua/library/metodicna-rozrobka-innovacijna-tehnologia-lepbuk-143797.html> (дата звернення: 16.05.2023).

93. Brown H. Douglas. *Teaching by Principles: an Interactive Approach to Language Pedagogy*. White Plains, NY: Longman, 2001. 480 p.

94. Taylor C. W. Various approaches to and definitions of creativity ; T. Tardif (eds.). *The nature of creativity*. Cambridge : Cambr. Press, 1988. P. 27–49.

95. Torrance E. P. Essesing the furtherresearch of creative potential. *Of creative behavior*. 1980. Vol. 14. N 1. P. 1–19.

96. Torrance E. P. The nature of creativity as manifest in the testing. *The nature of creativity* ; T. Tardif (eds.). Cambridge : Cambr. Press, 1988. P. 43–75.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностика креативності молодших школярів у процесі навчальної та виховної діяльності

Анкета

1. Свій особистий час я із задоволенням присвячую:

- а) участі в захопливих іграх, змаганнях;
- б) подорожам та екскурсіям;
- в) спілкуванню з людьми, які потребують моєї підтримки, допомоги;
- г) виготовленню гарних речей, аплікацій, предметів.

2. Справжнє задоволення я отримую від:

- а) рухливих ігор;
- б) читання книжок;
- в) перегляду мультфільмів і дитячих фільмів;
- г) конструювання якихось виробів, моделей.

3. Люди, які часто спілкуються з природою, рослинами чи птахами, як правило:

- а) дивні;
- б) мають багато вільного часу;
- в) близькі мені за духом;
- г) мають труднощі в спілкуванні з людьми.

4. Обираючи собі друзів, я розмірковую, насамперед, про таке:

- а) чи вони надійні;
- б) чи вони веселі;
- в) чи вони розумні;
- г) чи вони творчі.

5. Я точно знаю, в яких професіях можу краще реалізувати свої здібності й таланти:

- а) так;
- б) поки що не знаю;
- в) не думав про це;
- г) вважаю, це неможливо передбачити.

6. У вільний час я віддаю перевагу:

- а) читанню;
- б) комп'ютерним іграм;
- в) допомозі мамі чи татові по господарству;
- г) малюванню чи виготовленню різних виробів своїми руками.

7. Коли поблизу немає смітника, я можу тривалий час носити із собою непотрібні папірці:

- а) ні;
- б) так;
- в) я завжди заздалегідь планую, куди їх викину;
- г) важко пригадати.

8. Найбільше задоволення я одержую від:

- а) зустрічі з людиною, яка потребує моєї уваги, турботи;
- б) подорожей цікавими місцями;
- в) участі в розважальних заходах;
- г) виготовлення красивих і корисних речей.